

УКРАЇНЬСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ ЛЮДИНИ

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ 2015

Київ 2015

УДК 342.7.03(477)
ББК 67.9(4Укр)400.7
П68

УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ ЛЮДИНИ

П68 Права людини в Україні – 2015. Доповідь правозахисних організацій / За заг. ред.: А. П. Буценка, О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – К, КИТ, 2016. – 64 с.: іл.

У буклеті наданий конспективно-графічний виклад основного змісту щорічної доповіді стосовно стану прав людини в Україні у 2015 р., досліджений правозахисними неурядовими організаціями та фахівцями у цій сфері.

УДК 342.7.03(477)
ББК 67.9(4Укр)400.7

ЗМІСТ

1. Від укладачів	5
2. Права людини в Україні в 2015 р.: основні тенденції.....	6
3. Конституційний процес і права людини.....	15
4. Умови збройного конфлікту та права людини. Права військовослужбовців.....	16
5. Ситуація з правами людини на окупованій території АР Крим та м. Севастополь.....	18
6. Права внутрішньо переміщених осіб.....	20
7. Реформування органів внутрішніх справ та прокуратури.....	22
8. Право на життя та захист від катувань.....	24
9. Право на свободу та особисту недоторканість.....	26
10. Право на доступ до публічної інформації.....	28
11. Право на справедливий суд у кримінальному провадженні.....	30
12. Право на справедливий суд: інші аспекти.....	31
13. Свобода зібрань	32
14. Свобода об'єднань (асоціацій).....	34
15. Свобода вираження	36
16. Свобода думки, совісті та релігії	38
17. Захист від дискримінації	40
18. Дотримання виборчих прав громадян.....	42
19. Право власності	44
20. Соціально-економічні права	46
21. Право на працю	48
22. Екологічні права	50
23. Права людини в сфері міграції та міжнародного захисту («притулку»).....	52
24. Права людей з інвалідністю.....	54
25. Права дитини	56
26. Права жінок і гендерна рівність в Україні.....	58
27. Права в'язнів	60

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- АТО** – Антитерористична операція
ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я
ВПО – Внутрішньо переміщені особи
ВРУ – Верховна Рада України
ВСУ – Верховний Суд України
ЄКПЛ – Європейська конвенція з прав людини
ЄС – Європейський Союз
ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
ЗСУ – Збройні сили України
ЗУ – Закон України
КК України – Кримінальний кодекс України
Комітет КПІ – Комітет із прав осіб з інвалідністю
КПІ – Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю
КПК – Кримінально процесуальний кодекс
КСУ – Конституційний суд України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
КМУ – Кабінет Міністрів України
МВС – Міністерство внутрішніх справ
Мінсоцполітики – Міністерство соціальної політики України
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я України
ІПР – Індивідуальна програма реабілітації інвалідів
НБУ – Національний банк України
ООН – Організація Об'єднаних Націй
УГСПЛ – Українська Гельсінська спілка з прав людини
ХПГ – Харківська правозахисна група
ЦК – Цивільний кодекс України

ВІД УКЛАДАЧІВ

У ЦІЙ ДОПОВІДІ представлене бачення правозахисними організаціями найбільш актуальних проблем у галузі дотримання прав людини і основних свобод в Україні. 2015 рік став роком реформ, захисту прав населення на непідконтрольних Україні територіях, вирішення проблем понад мільйона переселенців, що знайшло своє відображення практично в кожному з представлених розділів. Враховуючи високу динаміку змін

у країні, Українська Гельсінкська спілка з прав людини УГСПЛ окремо опублікувала огляд дотримання правами людини за перше півріччя 2015 р., що разом із річною доповіддю дає можливість простежити усю складність взаємодії громадянського суспільства з органами влади.

Презентуючи широкому колу читачів аналіз річного розвитку подій, Українська Гельсінкська спілка з прав людини висловлює щиру подяку за всебічну допомогу у підготовці доповіді «Права людини в Україні – 2015». Організаціям, матеріали яких були використані: ВГО «Національна Асамблея інвалідів України»; Всеукраїнська Благодійна Фундація «Право на захист» в партнерстві з HIAS; Всеукраїнська громадська організація «Комітет виборців України»; ГО «Гельсінкська ініціатива – XXI»; Громадська організація «Дес'яте квітня» (м. Одеса); Громадська організація «Харківська правозахисна група»; Громадянська мережа «ОПОРА»; Екологічно-гуманітарне об'єднання «Зелений Світ»; Інститут масової інформації; Інститут релігійної свободи (м. Київ); Коаліція «Права дитини в Україні»; Коаліція з протидії дискримінації в Україні; Мережа «Ініціатива розмаїття»; Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина»; Незалежна медіа-профспілка; Проект «Без Кордонів» і ГО Центр «Соціальна Дія» (м. Київ); Регіональний центр з прав людини (м. Севастополь); Федерація профспілок України; Харківська обласна фундація «Громадська альтернатива»; Центр політико-правових реформ (м. Київ); Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

А також хочемо подякувати авторам і співавторам окремих розділів та дослідникам, матеріали яких були використані. Над звітом працювали: Олена Ащенко, Олександр Банчук, Дементій Белий, Алла Блага, Максим Васін, Катерина Гайдей, Євген Григоренко, Андрій Діденко, Ллона Дмитрієва, Сергій Заєць, Борис Захаров, Євген Захаров, Михайло Каменєв, Роман Куйбіда, Дмитро Мазурок, Анастасія Мартиновська, Роман Мартиновський, Богдан Мойса, Віталій Набухотний, Максим Петров, Всеволод Речицький, Тетяна Руда, Дар'я Свиридова, Олександр Степаненко, Михайло Тарахало, Іван Теличкін, Олена Уварова, Ірина Федорович, Микола Хавронюк, Вадим Човган, Максим Щербатюк, Володимир Яворський, Ірина Яковець, Марія Ясеновська.

Ця доповідь була б неможливою без сприяння і допомоги Романни Пруської, Галини Бочевої.

*Аркадій Бущенко,
Олег Мартиненко*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В 2015 р.: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ¹

Загальний огляд

Проблема дотримання прав людини сьогодні набула політичного і навіть геополітичного значення. Дії окремих політиків та політичних сил в Україні та поза її межами варто оцінювати з погляду, чи сприяють вони правам людини, чи, навпаки, порушують їх або створюють їм загрозу. Ці оцінки правозахисників неминуче стають політичними. Проте на відміну від політичних партій правозахисні організації не ставлять перед собою завдання досягти влади і реалізувати свої політичні програми. Їхні цілі – підвищити повагу до прав людини, покращити умови для їх здійснення, убезпечити права людини від загроз їх порушення, захистити жертв порушень прав людини, зняти ці порушення, якщо це можливо, чи хоча б мінімізувати їхні наслідки, домогтися відшкодування нанесеної порушеннями шкоди.

Оцінка державних і суспільних процесів та тенденцій у вказаному ракурсі невіддільна від оцінки їхньої спрямованості на збільшення свободи народу та відхід від посттоталітарної патерналістської держави. Україна здатна конкурувати з патерналістською значно більшою Росією, тільки коли сама перестане бути патерналістською. Якщо самодисципліни, подолати провінційність і брак освіти, тільки тоді можливо створити відповідальну стабільну владу і належне врядування. Питання дотримання прав людини – це, власне, питання про наявність фахового та ефективного громадського контролю за діями держави: чи заважає вона людям вільно керувати власною долею і чи спрямована вона на припинення чи бодай пом'якшення людських страждань, або, навпаки, байдує до них. І про що б ми не говорили – про проведення мобілізації, чи допомогу внутрішнім переселенцям, чи черги на лінії розмежування, відповідь на це питання, як лакмусовий папірець, відділяє тренд на відхід від пострадянської держави і перетворення на державу, в якій переважають європейські цінності, від консервативного тренду збереження радянських рудиментів.

У цьому контексті Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента

№ 501/2015 від 25 серпня 2015 р., уявляється надто декларативним і еkleктичним документом. Вона не охоплює державну політику щодо прав людини в цілому, не прочитує вказані антагоністичні тренди, а тільки розглядає розвиток окремих прав та свобод, залишаючи поза увагою такі вагомні для утвердження прав людини аспекти, як: система конституційного захисту прав людини та основоположних свобод; участь України в міжнародних юрисдикціях; розвиток судових та позасудових механізмів захисту прав людини; розвиток громадського контролю, парламентського та позапарламентського, за дотриманням та захистом прав людини; права людини в системі органів кримінальної юстиції та інші. Залишилися великі прогалини у розгляді окремих прав і свобод. Так, взагалі не розглядається право власності (!), яке за значущістю мало би бути в центрі уваги Стратегії, оскільки його здійснення і захист є ключовими для поступу країни; забуті такі суттєві для країни екологічні права; право на приватність зведено тільки до захисту персональних даних, а де ж приватність комунікацій, яка порушується щосекунди, та інші різновиди приватності? Стратегія позбав-

1 Підготовлено Євгеном Захаровим, директором ХПГ.

лена внутрішньої логіки: в ній змішані права трьох поколінь, які мають різну природу і тому мали би розглядатися окремо і за різних вимог.

План дій з реалізації Стратегії до 2020 р., затверджений Розпорядженням КМУ від 23 листопада

2015 р. № 1393-р, виправляє частину недоліків Стратегії. Він більш логічно побудований, реалістичніший, проте він, звичайно, не може містити планування дій щодо вирішення проблем, не розглянутих в Стратегії. До його позитивних частин варто віднести планування спільної діяльності уряду, міжнародних експертних організацій та неурядових правозахисних організацій.

Втім, незважаючи на критичні зауваження наведені вище, зазначимо, що створення Стратегії та Плану дій є великим кроком вперед порівняно з періодом 2010–2013 рр., коли ми заявляли про відсутність державної політики в царині прав людини, та періодом 2005–2009 рр., коли ми характеризували цю політику як безсистемну, неефективну та хаотичну. Якість Стратегії та Плану дій відображають рівень обізнаності у сфері прав людини, усвідомлення та розуміння проблем прав людини та основоположних свобод державними органами та громадськими організаціями, рівень їх потенціалу щодо прав людини, котрий, сподіваюсь, буде виростати залежно від реалізації Стратегії та Плану дій.

2015 рік був для України не менш складним, ніж рік попередній. Як і в 2014 р., в Україні існувало три різних реальності з правами людини: в окупованому Криму, частині Донбасу, контрольованій самопроголошеними ДНР та ЛНР, і в решті регіонів країни. Окупація частини територій України та збройний конфлікт на південному сході країни стали одним із головних джерел системного та масового порушення прав людини та основоположних свобод і, загалом, стримуючим фактором для поступу України ідей Революції Гідності.

Розвиток окупації Криму, порушення прав людини внаслідок неї і намагання кримськотатарського народу опиратися політиці окупаційної влади, спрямованої на позбавлення їх етнічної та релігійної ідентичності, стан з правами людини на окупованих територіях в Донецькій та Луганській областях розглядаються в окремих розділах Доповіді.

Нові порушення прав людини

Окупація Криму та військовий конфлікт на Донбасі мали наслідком найбільшу міграцію в Європі після Другої світової війни. У 2015 р. міграція ще посилилася. Станом на 28 грудня 2015 р. за даними Міністерства соціальної політики в Україні зареєстровано більш, ніж 1,66 млн внутрішньо переміщених осіб. За різними оцінками ще близько 0,5 млн переселенців не реєструвалися в державних органах. Дотримання прав переселенців розглядається в окремому розділі Доповіді.

В Україні в 2014 р. з'явилися, а в 2015 р. ще посилилися екстраординарні порушення прав людини, яких раніше зовсім не було: безсудні страти, насильницькі зникнення, свавільні затримання та тримання під вартою поза будь-якою правовою процедурою, катування, воєнні злочини. За даними місії Управління Верховного комісара ООН з прав людини на кінець жовтня 2015 р. внаслідок збройного протистояння загинуло близько 8000 і було поранено понад 17 000 людей. Кількість розстріляних без сліdstва і суду та зниклих безвісти невідома, за різними оцінками вона коливається від 750 до 1200 жертв, але

перевірити ці дані поки що не видається можливим. Так само не можна назвати точну цифру військових та цивільних полонених. Станом на 1 жовтня 2015 р. за даними СБУ було звільнено 2763 особи, які перебували в місцях позбавлення волі самопроголошених ДНР та ЛНР. 16 січня 2016 р. прес-служба СБУ повідомила, що вдалося звільнити з полону 2998 осіб, ще 131 людина утримується в неволі, йдуть важкі переговори щодо їх звільнення.

Існує багато повідомлень про катування полонених під час затримання і тримання під вартою. Ці дії мають ознаки злочинів проти людяності. На жаль, органи державної влади не документували ці злочини і навіть не опитували звільнених людей. Ці функції взяли на себе громадські правозахисні організації, насамперед УГСПЛ та ХПГ, юристи яких спрямували до ЄСПЛ декілька сотень заяв про незаконні арешти, та тримання під вартою та катування військовополонених і цивільних заручників. Моніторингове дослідження з метою документування таких фактів, яке було проведено Коаліцією громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі» у тісній співпраці з парламентським Уповноваженим з прав людини, виявило такі масштаби порушень фундаментальних прав людини та міжнародного гуманітарного права, які вимагають застосування міжнародних механізмів захисту прав людини в різних юрисдикціях та подальших досліджень. Результати аналізу 165 формалізованих анкет жертв порушень, проведеного дослідниками, свідчать про необхідність значно ширшого анкетування, подальшого збору та документування порушень прав людини в зоні збройного конфлікту та регулярного інспектування місць несвободи в ній. Якщо екстраполювати результати дослідження зібраних даних на весь масив позбавлених волі, то катуванням були піддані 87% військовополонених та 50% цивільних. Кількість місць тримання під вартою в самопроголошених ДНР та ЛНР була значно більшою, ніж повідомлялося органами влади: дослідники зафіксували 41 таке місце в ДНР та 38 в ЛНР, більшість з яких були зовсім непристосовані для тримання в'язнів. Щодо деяких місць позбавлення волі можна говорити про катування умовами тримання.

Суттєвою і такою, що стосується десятків тисяч постраждалих від збройного конфлікту цивільних осіб в Донецькій та Луганській областях, є проблема компенсації родинам вбитих в результаті обстрілів, пораненим, а також компенсації за втрачене чи зіпсоване в результаті обстрілів майно, насамперед, житло. Держава має чим швидше виробити та запровадити такі механізми.

Перспективи залагодження конфлікту на південному сході України

Крихкий мир тримається на Мінських домовленостях (важко назвати угодою документ, який не підписаний першими особами держави і не був ратифікований парламентом), з якими не може погодитися і в які не вірить частина українського суспільства. Позиція країн, які репрезентують ЄС в нормандському форматі відома: окрім Мінських домовленостей нічого немає. Якщо Україна відмовиться від їх виконання, вона залишиться наодинці зі своїм опонентом без європейської підтримки. Мир важливіший за все. Тому треба їх виконувати, незважаючи на всі перестороги та труднощі.

30 грудня президенти України, Росії, Франції та канцлер Німеччини в телефонній розмові подовжили Мінські домовленості на 2016 р. На превеликий жаль, наші європейські партнери не хочуть визнавати реалії. А саме – цілком безперспективно вимагати одностороннього виконання Мінських домовленостей від України, якщо російська сторона² їх не виконує. Крім того, Україна й не може виконати Мінські домовленості – через те, що їй у цьому заважає Росія.

Недарма заступник голови Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ Олександр Хуг заявив на пресконференції в Києві 31 грудня, що в 2016 р. бажано підписати нову угоду між сторонами конфлікту на сході України для врегулювання проблем, які залишаються невирішеними. «Що ми повинні зробити, це досить зрозуміло: достатньо виписати всі існуючі проблеми в угоді і підписати її», – зазначив Хуг.

Він нагадав, що протягом 2015 р. фіксувалися порушення режиму припинення вогню, використання забороненого Мінськими домовленостями озброєння, перешкоджання свободі пересування спостерігачів місії, а також складнощі в перетині лінії розмежування цивільним населенням.

Серед перерахованого Хугом тільки останнє можна закидати і Україні, і Росії, всі інші порушення – на совісті російської держави.

Але О. Хуг назвав далеко не всі положення Мінських домовленостей, які порушують Росією.

Пункт 7 – забезпечити безпечний доступ, доставку, зберігання та розподіл гуманітарної допомоги тим, хто її потребує, на основі міжнародного механізму. Жодна гуманітарна допомога від імені держави до ДНР/ЛНР не потрапила.

Пункт 6 – забезпечити звільнення та обмін всіх заручників та осіб, що незаконно утримуються на основі принципу «всіх на всіх» не пізніше, ніж на п'ятий день після відводу важкого озброєння. Це положення також не виконано. Як вже згадувалося, на кінець 2015 р. в неволі було 131 заручник і полонений, але перевірити ці дані неможливо. Процес звільнення та обміну повністю закритий від громадськості, він монополізований

СБУ, котра посиляється на необхідність секретності. Хто саме приймає рішення про обмін – наразі невідомо.

Але відомо, що СБУ змушена створювати так званий «обмінний фонд». Людям висуваються обвинувачення в «сепаратизмі» за статтею 110 КК України, або в скоєнні іншого злочину, беруть письмову згоду на обмін (іноді таке відбувається вже під час судового процесу), закривають кримінальне провадження та утримують під вартою в СБУ невідомо де, поки не проведуть обмін. Ця огидна практика абсолютно поза межами права, але в Україні змушені вдаватися до неї, щоб звільнити заручників та полонених.

Нещодавно обмін припинено: Росія поставила вимогу – спочатку амністія, а потім обмін. Йдеться про виконання Україною пункту 5 Мінських домовленостей – забезпечити помилування та амністію шляхом введення в силу закону, який забороняє переслідування та покарання у зв'язку з подіями в окремих районах Донецької та Луганської областей України. Проте, як можна пробачити тим, хто вбивав і катував, викрадав, грабував та знущався?! Ще більш огидно це виглядає на тлі понад 400 кримінальних проваджень, які веде Головна військова прокуратура проти українців за воєнні злочини, котрі при більш детальному розгляді такими не є. Більшість кримінальних проваджень пов'язані з незаконним зберіганням зброї та боеприпасів.

2 Тут і далі йдеться саме про Росію, а не самопроголошені ДНР та ЛНР, оскільки, на думку авторів, вони не є самостійними, а тільки виконують вказівки Кремля.

Така амністія тільки заохочує безкарність злочинців, штовхає їх на нові злочини. Не можна здавати правосуддя та справедливість в обмін на мир, бо в результаті не буде ані миру, ані справедливості – воєнний конфлікт повернеться.

Однак наші європейські партнери кажуть про необхідність прийняття ВРУ закону про імунітет тих, хто буде обиратися в лютому в органи місцевого самоврядування ЛНР та ДНР. Знову не звертається увага, що може бути обраний бивця і кат.

Проте в пункті 5 не йдеться про повну та беззастережну амністію. А тому необхідно в Законі про амністію перерахувати ті статті КК України, за злочини, відповідно до яких амністія не застосовується, насамперед, злочини проти людяності та воєнні злочини. І закон цей має стосуватися не тільки бойовиків ЛНР/ДНР, а й українських військовослужбовців та добровольців. Така амністія є прийнятною і може справді слугувати подоланню конфлікту.

Цілком доречною є пропозиція Романа Романова (МФ «Відродження») про звернення до ЄС з проханням допомоги щодо розслідування злочинів проти людяності та воєнних злочинів, скоєних під час воєнного конфлікту на Донбасі, бо Україна не має досвіду такого розслідування, а також щодо створення окремої палати у Верховному Суді України для розгляду міжнародних злочинів за участю суддів-іноземців (останнє потрібно врахувати у змінах у Конституції відносно судочинства – див. розділ про право на справедливий суд).

Пункти 9, 11, 12 – відновлення повного контролю над державних кордоном з боку українського уряду в усій зоні конфлікту, яке розпочинається в перший же день після проведення місцевих виборів на основі ЗУ та конституційної реформи. Проте важко повірити в те, що можливо провести місцеві вибори за українським законом під контролем спостерігачів і відповідно до зі стандартів ОБСЄ про вільні, чесні і справедливі вибори. Бо вже створені закони про вибори ДНР та ЛНР, які викликають тільки нервовий сміх. Годі очікувати, що український парламент ухвалить зміни сумнівної якості до Конституції, які передбачають особливий статус Донецької та Луганської областей.

Положення Мінських домовленостей виходячи з презумпції, написані так, неначе навмисно, що усе це не буде виконано. А намагання все ж таки знайти 300 голосів для ухвалення змін до Конституції про децентралізацію за короткий період з 25 січня до 3 лютого, призведе тільки до розколу парламентської більшості та важкої внутрішньополітичної кризи на радість агресору.

Отже, треба запропонувати нові механізми та процедури для подолання конфлікту і збереження миру. Зокрема, треба ухвалити збалансований Закон про амністію та включити до Мінських домовленостей міжнародні механізми для розслідування та судового розгляду міжнародних злочинів. Важливе значення має також інформування західного світу про порушення Мінських домовленостей Росією та штучно створеними нею ДНР та ЛНР.

Стан з правами людини в інших регіонах України

Ситуація з правами людини була мозаїчною. Багато в чому вона значно краща, ніж в 2010–2013 рр.: суттєво вищий рівень політичної свободи, свободи слова та свободи ЗМІ, свободи зібрань та об'єднань. Проте й вищий, ніж раніше, рівень насильства в суспільстві

– прямий наслідок воєнного конфлікту на Донбасі. Порівняно з 2014 р. виросла злочинність, насамперед побутова, особливо на сході країни. Крадуть навіть з лъохів – продукти, консервацію. Це свідчить про бідність широких верств населення через дуже складний соціально-економічний стан країни, зумовлений великими щоденними витратами на воєнні потреби та важким спадком розкрадання країни за режиму Януковича. Ціни на всі групи товарів і послуг зросли, реальні доходи людей суттєво зменшилися, а кількість людей, що знаходяться за межею бідності, – збільшилася.

У політичній сфері зросли взаємні підозри та обвинувачення. При цьому усі політичні сили керуються політичною доцільністю і нехтують правом, а у багатьох людей – і в державі, і в суспільстві – зберігається хибне уявлення, що складні проблеми можна вирішити за допомогою застосування сили і примусу. Це дуже серйозна помилка, яка може мати вкрай негативні наслідки. Зокрема, події біля парламенту 31 серпня були проявом цієї помилки. Проте керівництво держави має прийняти на себе частину відповідальності за те, що сталося. Тому що, якби воно поводитися б інакше, цього могло б й не бути. Коли приймаються сумнівні, з точки зору людей, які захищали країну, рішення, відбуваються саме такі події. Люди, які зупинили сепаратистську «заразу» ціною власного життя, заслуговують на те, щоб з ними обговорили зміни до Конституції, роз'яснили їхню логіку, навели аргументи щодо необхідності особливого статусу Донецької та Луганської областей. Не можна діяти таємно, нічого не пояснюючи. До того ж навіть не всі члени конституційної комісії бачили законопроект про внесення змін до Конституції, що стосуються децентралізації, поки він не з'явився на сайті парламенту. Діалог влади з громадянами зараз вкрай необхідний, треба поважати людей і обговорювати з ними все.

Водночас не можна вірити тим, хто кричить про «зраду», каже про імпичмент та дострокові парламентські вибори – на радість агресору, який тільки й чекає, щоб в Україні всі з усіма пересварилися. Усі політичні сили мають бути «тверезомислячими», не вдаватися до провокативних дій і нікого примусово не ламати.

Покращилася в цілому ситуація з правом на захист від катувань та поганого поводження і правом на свободу й особисту недоторканність. Дослідження, проведене Харківським інститутом соціальних досліджень в межах проекту ХПГ в 2015 р. у п'яти регіонах України, яких не торкнувся конфлікт, показало суттєве зменшення чисельності випадків застосування незаконного насильства правоохоронцями. Оціночна кількість таких порушень за рік порівняно із 2011 р., коли востаннє проводилось аналогічне дослідження, зменшилася більш, ніж удвічі: з 980 тис. (604,4 тис. під час затримання) до 409 тис. (157,3 тис. під час затримання). Так само зменшилась і оціночна кількість постраждалих осіб від катувань – від 113 тис. до майже 63 тис. за рік. Однак, все одно, ці показники є надзвичайно високими.

Водночас експерти відзначили, що зменшення випадків незаконного насильства не є досягненням МВС, оскільки в кримінальному блоці органів внутрішніх справ системних змін поки що не відбулося. Фактори, які сприяли зменшенню незаконного насильства в міліції, – це інституційні зміни: дія нового КПК та розвиток системи надання безоплатної правової допомоги. Необхідність брати дозвіл на затримання у слідчого судді призвела до значного зменшення кількості затримань і, відповідно, зменшення незаконних дій під час затримання. Також дієвою нормою нового КПК виявилось відхилення доказів судом, якщо вони були зібрані незаконним шляхом. Можливість звернення до центру безо-

платної правової допомоги і участь адвоката в допиті затриманого стала серйозним запобіжником незаконного насильства. Важливу роль грають також післямайданні побоювання резонансу незаконних дій: увага суспільства до дій міліції (поліції); розвиток соціальних мереж; конфлікт на сході, поява людей із бойовим досвідом – все це стало певною противагою застосуванню незаконного насильства.

Катування та погане поводження в установах виконання покарань залишалося проблемою, особливо поганою була ситуація в Бердичівській ВК № 70, Бердянській ВК № 77, Харківських ВК № 25 та ВК № 100, Ізяславській ВК № 58. І хоча завдяки можливості відвідувань цих закладів і співпраці з парламентським Уповноваженим ці факти були задокументовані, апелювання до прокуратури не приносять результатів: вона, як і раніше, вкрай погано виконує свої функції з нагляду за дотриманням законності в місцях виконання покарань. Таким чином ще більше підсилюється безкарність персоналу виправних колоній. Ця ситуація яскраво свідчить про необхідність реформування органів прокуратури та кримінально-виконавчої системи.

Засоби проведення шостої хвилі мобілізації в деяких місцях, зокрема, в Харкові, були не тільки неприйнятними для демократичної країни, а й такими, що тільки здатні дискредитувати Україну в очах цивілізованого світу. Міліціонери і люди в цивільному, що представлялися працівниками міліції, затримували молодих людей на вулицях, ринках, станціях метро, у навчальних закладах під час складання ЗНО та отримання дипломів під різними приводами – встановлення особи, зважаючи на схожість з підозрюваним в скоєнні злочину і т. ін. Затримання процесуально не оформлялося. Затриманих привозили спочатку в райвідділи, а потім везли до райвійськкоматів, або ж, набагато частіше, відвозили після затримання прямо на збірний пункт Харківського обласного військкомату (далі – ХОВК) по вул. Котлова, 205. Там виписували і вручали повістки (при відсутності документів повістки заповнювали зі слів затриманих). А зі збірного пункту вже нікуди не випускали і вивозили у військову частину – служити. Родичів при цьому не повідомляли.

Зазуважимо, що медкомісія у збірному пункті була простою формальністю, всіх визнавали придатними. Батьки розповідали, що подані документи про непридатність їх синів до військової служби були проігноровані, і хворих хлопців відправляли служити. Але навіщо армії хворі люди?! Не можна мобілізувати студентів, поки вони не закінчили ВНЗ. Не можна затримувати людей без будь-яких підстав, таке затримання може бути кваліфіковано як викрадення людини. Не можна так грубо порушувати законодавство про призов і перетворювати збірний пункт обласного військкомату на місце позбавлення волі, адже по своїй волі ніхто з доставлених хлопців не міг звідти піти, і навіть можливості зустрітися зі своїми близькими їм не давали. Годували їх там абияк, хлопці були голодні, вдовольнялися тим, що змогли передати батьки через КПП збірного пункту, розподіляючи передачі на всіх, як у слідчому ізоляторі.

Обґрунтування військовими своїх дій було таким: згідно з чинним законодавством потрібно виписати і доставити повістку призовникові, на корінці якої повинен розписатися. Потім він отримує виклик до райвійськкомату. Це дає багато можливостей, на думку військових, ухилитися від призову, тому вони вдалися до таких дій, оскільки виконувався план в Харкові з мобілізації дуже погано. Все ж потрібно виконувати свої конституційні обов'язки і захищати країну від агресора.

Такий варварський спосіб виконання плану мобілізації ганьбить і армію, і правоохоронців, і державу в цілому. Військовий конфлікт на південному сході країни спонукає українську владу згуртувати населення, воно має бути зацікавлене в максимальній підтримці держави і армії. Всі українці повинні розділитися на дві частини – ті, хто захищає країну від агресора, і ті, хто їм допомагає. Але хто захоче підтримувати державу, яка грубо порушує права людини і діє як цей самий агресор (згадаймо точно такі ж облави, які влаштовували в Росії, щоб послати солдатів на другу чеченську війну)? Нічого більш шкідливого для України на радість російській пропаганді не можна й вигадати, їй навіть брехати не треба. А найгірше те, що ця практика, яка є очевидним рудиментом радянського способу мислення та дій, вважається цілком прийнятною значною частиною українського чиновництва.

Такий же рудимент ми вбачаємо в байдужому ставленні до надто довгого перепідпорядкування пенсіонерів міста Щастя від окупованого Луганська до Сєвєродонецька – і пенсіонери Щастя вісім місяців не отримували пенсії. Аналогічна історія сталася з смт Мироновське і Луганське та містом Світлодарськ, які були підпорядковані Дебальцеву, а після його здачі в лютому 2015 р. мали перейти в підпорядкування Артемівська (нині – Бахмут). І ось всі бюджетники не отримували зарплатні з січня по серпень, і в цих містах запанував справжній голод, що ми побачили наочно, коли привезли туди продукти. Наші жінки просто розплакалися, коли побачили в Мироновському бійку голодних людей за хліб. Після втручання ХПГ в вересні проблему вирішили і всю заборгованість ліквідували.

А чого варті довжелезні черги на пунктах перетину лінії розмежування! В цих чергах немає доступу до води, довгий час не було туалетів – допоки Міжнародний Комітет Червоного Хреста не поставив біотуа лети. Це можна кваліфікувати як нелюдське поводження згідно зі статтею 3 Європейської конвенції. Чергиці створили немовби навмисно.

Після таких дій державних агентів можна не дивуватися вкрай критичному ставленню населення Донбасу до Української держави.

Такі приклади дій в суто радянському дусі можна наводити й далі. Але є й приклади позитивні – початок роботи суспільного мовлення, створення поліції та початок реформи міліції та МВС, відкриття майнових реєстрів Міністерством юстиції, перехід на електронну систему державних закупівель, ухвалення нового Закону про державну службу, початок роботи Національного антикорупційного бюро, сформованого на основі майже виключно конкурсного добору за участю громадськості, початок запровадження технології мобільного зв'язку третього покоління, початок введення електронного документообігу.

Реформи і права людини

Наведені вище приклади ілюструють тезу, висловлену на початку, що боротьба за права людини – це намагання позбавитись рудиментарних радянських практик, очистити свідомість від радянських та посттоталітарних стереотипів і повернути державний апарат в бік реальної уваги до прав людини та основоположних свобод. Ключовим фактором у цій боротьбі є інституційні зміни в усіх сферах, які, насамперед, і свідчать про реформи.

Вже накопичений досвід дає можливість сформулювати необхідні умови, без виконання яких реформи не можуть бути успішними.

По-перше, спочатку має бути розроблена візія реформи – документ стратегічного характеру, який чітко визначає мету, принципи, завдання реформування, роботу, яку треба виконати для виконання цих завдань, очікувані результати та індикатори їх досягнення, а також план дій по реалізації цієї стратегії. Бажано, щоб ці документи були обговорені експертами та затверджені урядом.

По-друге, реформування будь-якої системи повинна проводити нова енергійна команда, яка має політичну волю для проведення змін та достатньо повноважень для цього. Система сама себе реформувати не може і взагалі буде опиратися будь-яким змінам. Для подолання цього опору й потрібні і політична воля, і повноваження. А ще для успіху необхідний кураж реформаторів, їхні постійні швидкі безупинні дії на випередження. Якщо зміни будуть повільними, система легко до них пристосується і зможе їм протидіяти.

По-третє, команда реформаторів має складатися як з державних службовців, так і з громадських активістів, що мають необхідні знання й досвід та є професійно рівними з державними службовцями. Необхідно також постійно інформувати про перебіг реформ, використовуючи різні засоби комунікації, насамперед теле- і радіомовлення та соціальні мережі, щоб забезпечити зворотній зв'язок із суспільством і мати його підтримку. Без такої підтримки навіть, здавалося б, цілком доречні зміни приречені на провал.

По-четверте, мають бути забезпечені засоби розпізнавання службовців середньої ланки всередині системи, орієнтованих на реформи, та процедури, які дають можливість таким «білим воронам» приєднатися до команди реформаторів.

По-п'яте, необхідно провести, якщо виникне необхідність, пілотні проекти для перевірки основних ідей стратегії реформ, визначення вартості цих змін та підготовки їхнього запровадження в усій країні. Цю тезу іноді заперечують, кажучи, що відповідно до статті 19 Конституції органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Проте це не заважає створити спеціальне законодавство для перевірки змін, що пропонуються, в окремому пілотному регіоні, а потім, якщо результати будуть успішними, закріпити ці зміни в законі. Пілотні проекти дають можливість оцінити ціну реформи і визначити обсяг фінансування для її проведення. Зазвичай їх можна провести без збільшення бюджетних асигнувань.

По-шосте, коли все щодо дій вже зроблено в межах існуючого бюджету, необхідне додаткове фінансування для запровадження реформи. Відсутність фінансування може звести нанівець усі реформаторські зусилля. За нашими спостереженнями усі скромні успіхи в 2015 р. були досягнені завдяки виконанню вищезазначених умов. І навпаки, відсутність стратегічної візії, нової команди та брак політичної волі призвели до невдалих, поки що, спроб змінити судову систему та прокуратуру.

Підсумовуючи, зазначимо, що досвід, набутий в 2015 р. і перебіг подій дають підстави для обережного оптимізму щодо поступу країни в 2016 р. Велика кількість людей рішуче налаштована на зміни в країні, ступінь взаємодії держави та суспільства стає все вищим, а старі радянські практики все частіше наштовхуються на публічний осуд.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС І ПРАВА ЛЮДИНИ¹

Наповнення конституційного процесу у 2015 році забезпечила діяльність Конституційної Комісії України, утвореної Указом Президента України «Про Конституційну Комісію» № 119/2015 від 3 березня 2015 року. У складі Конституційної Комісії були утворені три робочі групи: 1) з прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; 2) з питань децентралізації; 3) з питань правосуддя та суміжних правових інститутів. Робочі групи суттєво наблизили понятійний апарат та загальну юридичну стилістику до європейських (міжнародних) правових стандартів.

Експертами Комісії ухвалено рішення побудувати структуру оновленого Розділу II про права людини за схемою розташування прав людини в Хартії засадничих прав Європейського Союзу 2000 року. До статті 22 Конституції було додано змістовне положення про те, що юридичні особи також володіють основними правами, закріпленими в Розділі II Конституції, якщо це не суперечить природі відповідного права. Стаття про свободу зібрань та об'єднань (стаття 32 проекту) збагатилася новелою про заборону утворення партій, які сповідують нацистську, фашистську або комуністичну ідеологію.

У проект змін до Конституції були внесені питання, пов'язані з формуванням суддівського корпусу, функціонуванням органів управління судової системи, статусом органів прокуратури та адвокатури; новим визначенням юрисдикції судів в Україні.

Результатом зусиль Робочої групи з питань децентралізації став проект ЗУ «Про внесення змін до Конституції України (щодо територіального устрою та місцевого самоврядування)», внесений Президентом до Верховної Ради України та підтриманий більшістю депутатів.

1 Розділ підготовлено Всеволодом Речицьким, конституційним експертом від УГСПЛ та Харківської правозахисної групи в Конституційній Комісії України

УМОВИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ. ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ¹

В умовах тимчасової окупації Російською Федерацією 7% території Луганської і Донецької областей, анексії АР Крим особливо гостро постали проблеми дотримання прав як мирного населення, так й військовослужбовців. За період з середини квітня 2014 р. до 27 липня 2015 р. в ході збройного конфлікту на сході України загинуло 6 тис. 832 осіб, більше 17 тисяч було поранено, близько 2,3 млн. залишили домівки².

Незалежно того, кваліфікуються події в АР Крим та на Донбасі як збройний конфлікт міжнародного або неміжнародного характеру, протягом 2015 р. провідні міжнародні організації (ООН, ОБСЄ, Рада Європи) прийняли відповідні рішення щодо засудження актів агресії Російської Федерації проти України та необхідності вирішення численних практичних проблем для забезпечення прав людини в умовах збройного конфлікту і окупації.³

Серед законодавчих новел найбільшої уваги заслуговують заходи з посилення норм про соціальне забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей, прийняття нової редакції ст.447 КК України («Найманство»). Законодавчо закріплена можливість комплектування Збройних Сил України іноземцями та особами без громадянства, які бажають захищати територіальну цілісність і державний суверенітет України нарівні з українськими громадянами. Одночасно був встановлений порядок проходження зазначеними категоріями осіб військової служби за контрактом та визначені їх зобов'язання, вдосконалено їх правовий статус та імміграційні квоти⁴.

Одночасно у 2015 р. в Україні спостерігаються масові порушення прав військовослужбовців стосовно перерахунку призначених пенсій у зв'язку зі збільшенням рівня грошового забезпечення.

Актуальними залишаються проблеми пересування громадян через лінію розмежування в зоні АТО, підтримки волонтерського руху, забезпечення прав громадян України на території АР Крим.

1 Розділ підготовлений К.Гайдей, юристом громадської організації «ДЕСЯТЕ КВІТНЯ» та Є.Григоренко, доцентом кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

2 <http://tsn.ua/ato/v-on-oprilyudnili-kilkist-zhertv-viyni-na-donbasi-476638.html>

3 Див.: Резолюція Ради Безпеки ООН 2202 (2015) від 17 лютого 2015 р. - http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2202.pdf; Гельсінська Декларація і Резолюції, прийняті Парламентською Асамблеєю ОБСЄ, 5 – 9 липня 2015 р. - <http://www.oscepa.org/publications/all-documents/annual-sessions/2015-helsinki/declaration-3/2977-2015-helsinki-declaration-eng/file>; Резолюція 2028 (2015) «Гуманітарна ситуація українських біженців і вимушених переселенців» Парламентської Асамблеї Ради Європи від 27 січня 2015 р. - <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=21480&lang=en>.

4 Див.: ЗУ «Про Збройні Сили України», ст.5 «Комплектування Збройних Сил України»; ЗУ «Про військовий обов'язок та військову службу» (глава III-1 «Особливості прийняття на військову службу та проходження військової служби у збройних силах України іноземцями та особами без громадянства»); Статут внутрішньої служби Збройних Сил України (розділ «Зобов'язання іноземця та особи без громадянства»); ч.18 ст.4 ЗУ «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», п. 9 ч.2 ст.4 Закону України «Про імміграцію».

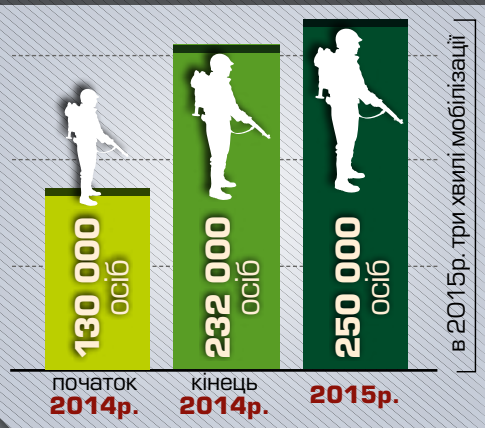
ЗАКОНОДАВЧІ НОВЕЛИ 2015 р.:

- **посилення** норм про соціальне забезпечення військовослужбовців і членів їх сімей,
- **прийняття** нової редакції ст.447 КК України («Найманство»).
- **законодавче закріплення** можливості комплектування Збройних Сил України іноземцями та особами без громадянства, встановлення порядку проходження ними військової служби за контрактом, визначення їх зобов'язань та правового статусу.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ:

- **проблеми** пересування громадян через лінію розмежування в зоні АТО
- **забезпечення** прав громадян України на території АР Крим
- **підтримка** волонтерського руху
- **масові порушення** прав військовослужбовців стосовно перерахунку призначених пенсій у зв'язку зі збільшенням рівня грошового забезпечення.

ЧИСЕЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ:

Більше
60 000
українських
військових
воюють на
Донбасі

Жертви війни
6 832
людини

більше
17 000
було поранено
(з 04.2014 р.
до 08.2015 р.)

СИТУАЦІЯ З ПРАВАМИ ЛЮДИНИ НА ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ АР КРИМ ТА М.СЕВАСТОПОЛЬ¹

Для мешканців окупованої території АР Крим та м. Севастополя 2015 рік ознаменувався продовженням брутального порушення прав людини з боку окупаційної влади півострову та держави-окупанта в цілому. Намагаючись створити в очах міжнародної спільноти уявлення про нібито цілковиту підтримку анексії Криму з боку місцевого населення, окупаційна влада вживає системні заходи щодо швидкої та повної зміни українського правового поля на законодавство РФ, та недопущення будь-яких проявів незадоволення з боку населення Криму.

Політика РФ щодо окупованого півострову спрямована на ігнорування, *заклюкування та політичне переслідування частини населення*, що не погоджується з окупацією півострова та придушення будь-яких проукраїнських настроїв у Криму. Така політика здебільшого проявляється у переслідуваннях проукраїнських та кримськотатарських активістів шляхом відкриття щодо них проваджень у кримінальних та адміністративних справах, проведення систематичних незаконних обшуків, арештів, не розслідуванні фактів зникненні людей. Розмаху цих злочинів сприяє те, що окупаційна влада не вживає заходів з їх ефективного розслідування та не демонструє бажання встановити винних осіб і притягнути їх до передбаченої законом відповідальності.

Продовжується вчинення воєнних злочинів, таких як переміщення державою-окупантом частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію; примушення населення окупованого півострову до служби в збройних силах ворожої держави; незаконне знищення та привласнення майна.

Масштабне втручання у право власності викликане перш за все націоналізацією підприємств приватної та державної власності України, а також знесенням об'єктів, які визнавались окупаційною владою самочинним будівництвом.

Насильницьке поширення громадянства РФ здійснювалось через створення умов з неможливості працевлаштування, отримання освіти, медичної допомоги, пільг та соціальних виплат громадянами без паспорту РФ. Звільнення людей з роботи через відсутність російського паспорту набули масового характеру в 2015 році.

Свободи вираження поглядів придушується шляхом закриття опозиційних засобів масової інформації, обмеження гарантій журналістської діяльності та регулюванні статусу ЗМІ. Протягом 2015 року подовжувались залякування журналістів шляхом проведення в них обшуків, допитів, затримань та відкриття кримінальних справ щодо журналістів.

В той же час, й *політика України щодо населення Криму* відзначається непродуктивністю та непослідовністю, бажанням «вирішувати проблеми» шляхом заборон та втручання в права людей.

Зокрема, держава продовжила практику обмежень щодо свободи пересування. КМУ прийнято постанову № 367, якою незаконно обмежено в'їзд (виїзд) на окуповану територію громадян України, іноземців та осіб без громадянства, та фактично позбавлено журналістів, представників міжнародних правозахисних організацій можливості відвідувати Крим задля висвітлення, моніторингу та захисту прав людини.

1 Розділ підготували: Сергій Заєць, адвокат УГСПЛ; Дар'я Свиридова, юрист УГСПЛ; Роман Мартиновський, адвокат Регіонального центру з прав людини; Віталій Набухотний, юрист Регіонального центру з прав людини.

Припинення транспортного сполучення з окупованими територіями, так звані енергетична та продовольча «блокада Криму» відзначились масовими порушеннями прав мешканців окупованого півострову та жителів материкової України. Встановлений порядок переміщення товарів з Кримом *позбавив осіб можливості евакуації свого майна* з Криму. Особи, які мають реєстрацію в Криму, піддаються дискримінації та обмеженню в реалізації своїх економічних прав, прав на освіту, прав власності, виборчих прав тощо.

Жорстка політика держави щодо невизнання будь-яких фактів та документів, виданих окупаційною владою Криму, є передумовою порушення багатьох особистих немайнових прав, породжує численні проблеми з документуванням фактів народження, смерті, родинних відносин, загальної середньої освіти, трудових відносин, спадкування та ін.

В середовищі страху, яке сформовано на окупованому півострові, не знаходиться місця правам і свободам людини.

ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ¹

Суперечливі дані різних органів влади нараховують від 1 млн. 10 тис. 297 до 1 661 002 переселенців, що свідчить про відсутність ефективного контролю за внутрішнім переміщенням осіб в умовах збройного конфлікту.

До сьогодні не створений єдиний реєстр ВПО, до якого мали б доступ різні компетентні державні органи, недосконало прописана процедура взяття ВПО на облік, не скасована низка дискримінаційних законодавчих актів, що на практиці призводить до масових порушень прав переселенців в сфері свободи пересування та виборчих прав, користування фінансовими послугами, здійснення комерційної та господарчої діяльності.

ГОЛОВНИМИ ПРОБЛЕМАМИ ДЛЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ВИСТУПАЛИ:

1. **Нестача транспорту** для евакуації з зони конфлікту.
2. **Брак місць** для транзитного тимчасового поселення.
3. **Відсутність допомоги** у випадках психологічні травми.
4. **Отримання довідок**, відновлення пенсій та соціальних виплат, оформлення грошової допомоги від держави.
5. **Доступ** до безоплатних медичних послуг, отримання життєво необхідних медичних препаратів для хворих.
6. **Дискримінація** внаслідок недоліків законодавства та адміністративної практики.
7. **Неможливість** працевлаштування.

Протягом 2015 року почали відпрацьовуватися загальні механізми вирішення проблем ВПО, але держава залишається неспроможною якісно вирішити проблеми соціалізації переселенців в повному масштабі.

Органи соціального захисту населення - взято на облік **1 661 002** переселенці або **1 311 485** сімей з Донбасу і Криму.

Міжвідомчий координаційний штаб з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення АТО - переселено **1 010 297** осіб. Державна міграційна служба - за відміткою реєстрації місця проживання звернулося лише **905 тис.** внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Переселено з Донецької і Луганської областей **988 655** осіб, АР Крим - **21 642** особи. В тому числі - **166 036** дітей, **496 813** - інваліди і особи похилого віку. Станом на 01.10.2015 р. на Донбас повернулося понад **121 000** ВПО.

Грудень 2015 р. - **666 043** сім'ї звернулися за призначенням грошової допомоги, **623 712** з них таку допомогу призначено. Загалом одержувачам перераховано 3,0 млрд.грн. **7%** ВПО - проживають у помешканнях, наданих державою; **33%** - мешкають у родичів та друзів; **60%** переселенців - винаймають житло за власні кошти.

Працездатних осіб серед переселенців - лише **24%**. Повідомили про потребу у працевлаштуванні **126 тис.** осіб працездатного віку (**7,8%**); за допомогою у працевлаштуванні звернулися **61,6 тис.** осіб (**3,8%** від загальної кількості ВПО). Державна служба зайнятості сприяла працевлаштуванню **17,2 тис.** таких громадян (**1%** від загальної кількості переселенців і **4,4%** від усіх працездатних ВПО).

1 Розділ підготовлений Б.Захаровим, УГСПЛ

Дискримінація ВПО внаслідок недоліків наведених вище законодавчих та підзаконних актів та адміністративної практики.

Отримання довідки ВПО, відновлення пенсій та соціальних виплат, а також оформлення грошової допомоги від держави. Черги, щоб стати на облік, в східних регіонах України на початку року розтягувалися на кілька місяців. Люди залишалися без коштів і могли розраховувати тільки на благодію та гуманітарну допомогу.

Житло для переселенців.

Психологічні травми. ВПО часто перебували у стані стресу через обстріли, зруйнування житла, загрози життю та здоров'ю, загибель близьких.

Евакуація з зони конфлікту. Не вистачало транспорту, у тому числі спеціалізованого. Автобуси потрапляли під обстріли терористів, деякі автобуси не випускали з території, підконтрольних сепаратистам.

Працевлаштування

1 661 002
особи

988 655
осіб

Брак місць для тимчасового поселення.

21 642
особи

Медицина. Доступ ВПО до безоплатних медичних послуг часто не виправдано пов'язаний із взяттям на облік і реєстрацією місця проживання. Існувала також проблема неврахування ВПО при розподіленні державою життєво необхідних медичних препаратів для хворих, які їх потребують (наприклад, гемодіалізу).

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ТА ПРОКУРАТУРИ¹

Реформування Міністерства внутрішніх справ України.

Запровадивши у 2014 році декілька пілотних проектів та розробивши Стратегію розвитку органів внутрішніх справ, МВС України розпочало у 2015 році формувати підрозділи нової поліції, одночасно закріплюючи їх створення ініціюванням ЗУ «Про Національну поліцію». Проте Закон, попри очікуваність у суспільстві, зазнав тривалої та масштабної критики з боку провідних експертів у галузі захисту прав людини через положення, що загрожують праву громадян на свободу пересування, праву на вільне володіння майном, праву на приватність.

Оскільки сам процес реформ проходив здебільше в закритому режимі, із фрагментарним залученням громадських експертів, його реалізація призвела до масових порушень трудових прав персоналу ОВС під час призначення на посади та в проведення атестації.

На відміну від МВС України, керівництво Генеральної прокуратури України не поспішає з реформою, через що оновлення роботи органів прокуратури знаходиться на грані провалу.

Наразі держава створила такі умови для проведення конкурсного відбору на заміщення посад керівників нових місцевих прокуратур, які або дозволять провести «закритий» відбір кандидатів, або дозволять пройти старим кадрам, які вже пристосувалися до корумпованої системи.

ПЛЮСИ ТА НЕДОЛІКИ РЕФОРМУВАННЯ:

- **Реформа** фактично розпочалася лише 20.07.2015, але через внутрішній саботаж оновлення роботи органів прокуратури знаходиться на грані провалу.

- **Конкурс** на заміщення посад керівників 178 нових місцевих прокуратур, а також їх перших заступників та заступників - 3/4 кандидатів працюючі або колишні працівники прокуратури.

- **Громадськість** відсторонено від участі у конкурсній комісії з відбору прокурорів місцевих прокуратур.

1 Розділ підготовлений І.Теличкіним

ПЛЮСИ ТА НЕДОЛІКИ РЕФОРМУВАННЯ:

- **2014-2015 –**
З експерименти у ГУМВС України у Львівській області, м. Хмельницький, Самбірському МВ ГУМВС України у Львівській області.
- **Розпорядження КМУ**
від 22.10.2014
№1118-р – схвалено
Стратегію розвитку органів
внутрішніх справ та
Концепцію першочергових
заходів реформування
системи Міністерства
внутрішніх справ.
- **01 грудня 2015 року –**
нова патрульна служба
поліції працює у містах
Києві, Львові, Одесі та
Харкові. Загальна кількість
поліцейських складає
3580 осіб.
- **Навчання проходять**
6320 осіб у 5 областях,
а у 11 областях проходить
конкурсний відбір
кандидатів.

ПОЛІЦІЯ

- **Недосконалість** ЗУ «Про
Національну поліцію»: має низку
положень, що є потенційно
небезпечними для прав людини –
право на свободу пересування,
право власності, право на
приватність
- **Відсутність** вчасної розробки
нових нормативних актів
відповідно до прийнятого ЗУ
«Про Національну поліцію»
- **Відсутність** нової штатної
структури, процедур проведення
переатестації особового складу,
механізму її проведення
- **Масові порушення** трудових
прав персоналу
 - незаконне звільнення
працівників, які перебувають
у зоні проведення АТО,
відпустці по догляду за дитиною,
на лікарняному, щорічній
відпустці тощо;
 - виплата 1/5 заробітної
плати за листопад або повне
позбавлення грошового
забезпечення.

ПРАВО НА ЖИТТЯ ТА ЗАХИСТ ВІД КАТУВАНЬ¹

У 2015 році було ухвалено 26 рішень Європейського суду з прав людини, в яких було констатовано порушення Україною статей 2 та 3 Конвенції.

Однією з основних проблем щодо порушення Україною своїх позитивних зобов'язань є непроведення ефективного розслідування випадків застосування сили до осіб та їх загибелі. Найбільш розповсюдженим порушенням є надмірна тривалість розслідування – іноді воно може тривати роками і так і не призвести до результатів. На заваді ефективному розслідуванню стає й поведінка слідчих: несвоєчасне проведення слідчих дій, що призводить до втрати важливих доказів, непроведення експертиз у справі або непоставлення перед експертами необхідних для повноцінного з'ясування обставин справи запитань.

Серйозною стає проблема відсутності ефективного розслідування у справах, які вчиняються з мотивів ненависті. Здебільшого неможливість проведення повноцінного розслідування пов'язана з невмінням міліції працювати зі справами, в яких присутній мотив ненависті. Правоохоронні органи не вміють ані належним чином виявляти подібні мотиви, ані навіть працювати із постраждалими по цих злочинах особами.

У 2015 році значно виросла кількість правопорушень, в яких мало місце перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів. Не дивлячись на події Євромайдану та збройного конфлікту, в 2015 році продовжують мати місце факти застосування надмірної сили до мітингуючих з боку правоохоронців.

У більшості злочинів, у скоєнні яких підозрюються працівники правоохоронних органів, відсутнє ефективне розслідування. Здебільшого це траплялося через відсутність незалежного органу, яким у 2016 р. має стати створене Державне бюро розслідувань.

У 2015 році було зафіксовано хвилю смертей, що сталися на території військових частин. Керівництво військових частин, намагаючись приховувати такі факти, користуються відсутністю в Україні уповноваженого органу для розслідування подібних злочинів.

Правозахисники продовжують фіксувати порушення прав осіб, що знаходяться в пенітенціарних установах: перевищення повноважень персоналом пенітенціарної служби, неналежні умови утримання, ненадання адекватної медичної допомоги, використання примусової неоплачуваної праці.

Широкий спектр проблем фіксується у сфері забезпечення прав пацієнтів психіатричних лікарень та наданні медичної допомоги уразливим категоріям населення (хворі на гемофілію, онкологію, туберкульоз, гепатит, муковісцидоз, ВІЛ/СНІД), несвоєчасне вирішення яких загрожує їх життю та здоров'ю.

1 Розділ підготовлено Д.Мазурком, А.Мартинівською, М.Таракхало, УГСПЛ

ПОРУШЕННЯ УКРАЇНОЮ СТАТЕЙ 2 ТА 3 КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

2014 року Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ) було ухвалено 12 рішень, в яких Суд констатував порушення Україною статей 2 та 3 Конвенції, то у 2015 році Суд ухвалив вже 26 таких рішень.

ОСНОВНІ ВИДИ ПОРУШЕНЬ:

- жорстоке поводження та катування;
- ненадання належної медичної допомоги;
- відсутність ефективного розслідування;
- надзвичайно довгі строки розслідування.

2014
року

2015
року

Жовтень 2015 р., Єдиний реєстр досудових розслідувань – обліковано **1583 правопорушень** за ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронних органів), з них **110** – за ч. 3 вказаної статті, коли вказані дії спричинили тяжкі наслідки. Для порівняння: за **весь 2014 рік** таких правопорушень було зареєстровано лише **1326**, з них – **79** з тяжкими наслідками.

ПРОБЛЕМИ ПАЦІЄНТІВ ПСИХІАТРИЧНИХ ЗАКЛАДІВ

Загалом в Україні діє більше **6000** місць несвободи.

З них – **144** психоневрологічні інтернати і **70** психіатричних лікарень, де живе близько **60 000** людей.

НАЙБІЛЬШ РОЗПОВСЮДЖЕНІ ПОРУШЕННЯ:

- змушування пацієнтів приймати ліки, які не сприяють покращенню їх стану;
- непоодинокі випадки знущань та побиття пацієнтів,
- несанкціоноване застосування до них психотропних лікарських засобів з метою їх «заспокоєння».

ВКРАЙ КРИТИЧНА ПРОБЛЕМА З ДОДЕРЖАННЯМ ПРАВА НА ЖИТТЯ ОСІБ, ХВОРИХ НА ГЕМОФІЛІЮ:

- В квітні 2015 року – все ще не було проведено закупівлю життєво необхідних ліків;
- жовтень – зафіксовано три випадки смерті через брак ліків, але МОЗ продовжував зволікати з закупівлею ліків.
- до 50-річного віку в Україні доживає лише 27% хворих на гемофілію, усі вони по досягненні цього віку є інвалідами.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСІБ, ХВОРИХ НА ТУБЕРКУЛЬОЗ:

- майже 50 тис. громадян позбавлені життєво необхідних ліків, що загрожує неконтрольним поширенням інфекції
- за статистикою, 65% хворих з відкритою формою туберкульозу без лікування помирають впродовж двох років.
- офіційна статистика в Україні – 227 961 випадок захворювання на ВІЛ/СНІД на 01 травня 2015 року. Для порівняння: 01 травня 2014 року – 212 103 випадки.

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНИСТЬ¹

За 2015 рік в національне законодавство, яке регулює процедуру позбавлення свободи, не було внесено суттєвих змін, хоча з початку 2015 року Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) виніс вісім постанов, які стосувалися порушення Україною різних аспектів права на свободу.

Загальною тенденцією практики національних судів щодо застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою та продовження їх дії винесення рішення без належного обґрунтування свого вибору та наведення конкретних мотивів.

Крім того, зросла як загальна кількість клопотань про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, так і відсоток їх задоволення. Так, у I півріччі 2015 року слідчими суддями місцевих судів розглянуто 15,7 тис. клопотань про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що на 50,5 % більше порівняно з I півріччям 2014 року (з них задоволено 9,9 тис. або 63,1 %)

Однією з найбільш актуальних проблем, пов'язаних з порушенням права на свободу, залишається невирішене питання з долею людей, які перебувають під вартою у СІЗО через наявність кримінальних проваджень, ініційованих до початку захоплення адміністративних будівель представниками незаконних збройних формувань та проведення АТО.

Офісом Верховного Комісара з прав людини ООН спостерігаються постійні випадки довільних затримань та затримань, поєднаних з ізоляцією від зовнішнього світу затримань правоохоронними органами України (в основному, зі сторони СБУ), військовими і воєнізованими формуваннями. Ці випадки часто супроводжувалися тортурами і жорстоким поводженням, а також порушення процесуальних прав.

**Представники самопроголошених
ДНР та ЛНР продовжують
утримувати у полоні**

**ЛЮДЕЙ,
у тому числі
цивільних осіб**

1 Розділ підготовлено Оленою Ащенко, експертом Харківської правозахисної групи

КІЛЬКІСТЬ КЛОПОТАНЬ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Згідно статистичних даних Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ¹

I півріччя
2015 р.

15 700
клопотань

розглянуто слідчими
суддями місцевих судів

9 900

клопотань задоволено

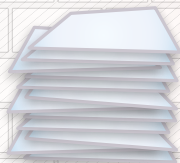
I півріччя
2014 р.

7 770
клопотань

розглянуто
слідчими
суддями
місцевих судів

50,5%

Згідно даних Генеральної прокуратури України²

I півріччя
2015 р.

13 883
клопотань

було подано
прокурорами до суду

12 646

клопотань задоволено

I півріччя
2014 р.

8 830
клопотань

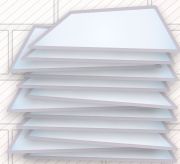
розглянуто
слідчими
суддями
місцевих судів³

7 742

задоволено

63,6%

¹ http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html

² http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112167&libid=100820

³ http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111479&libid=100820

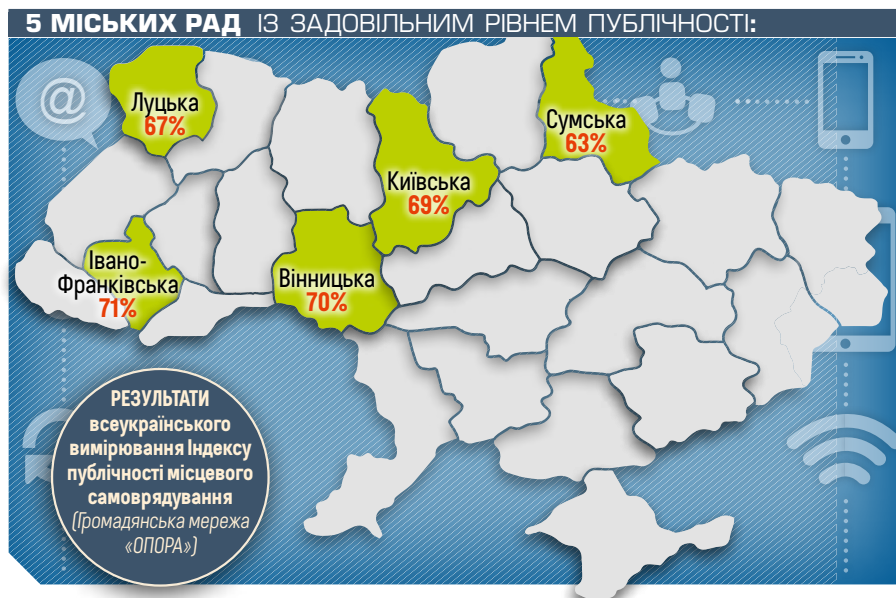
ПРАВО НА ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Хоча Україна входить у число найбільш успішних країн світу за показником досконалості законодавства у сфері доступу до інформації (108 балів із 150 можливих та посідає 18 позицію), проте залишаються невирішеними проблеми відкритості інформації і даних, включення громадян у процеси прийняття рішень, запровадження найвищих стандартів професійної і доброчесної поведінки державних службовців.

Попри прийняття у 2015 році профільних чотирьох законів, zostалися не прийнятими проекти нормативно-правових актів, що стосуються досить широкого кола питань: реформа галузі інформаційно-комунікаційних технологій, особливості доступу до різних видів інформації; вдосконалення системи гарантій та відповідальності за порушення права на доступ до публічної інформації.

За оцінкою Transparency International, існує великий розрив між оцінкою якості законодавства та практики його виконання. Так, законами забезпечені повністю або частково 68,4% стандартів відкритого урядування, тоді як належною практикою виконання – лише 51,7% стандартів. 40% норм законодавства в Україні не виконуються взагалі.

На сучасному етапі в галузі доступу до публічної інформації в Україні, крім законодавчих, фіксується низка практичних проблем, пов'язаних із відсутністю або затяганням відповіді з боку представників влади, вимаганням ними грошей, недостатньою активністю громадян у захисті власних прав. Ці проблеми посилюються негативною судовою практикою, коли у деяких областях не виноситься жодного рішення суду на предмет порушення законодавства у інформаційній сфері.

1 Розділ підготовлений М.Петровим, кандидатом політичних наук, аналітиком УГСПЛ

САЙТ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ:

- **за 2014 р.** по телефону та через Інтернет зафіксовано **1 млн. 181 тис.** звернень з усіх регіонів України
- **за 10 місяців 2015 р.** зафіксовано **1 млн. 727 тис.** таких звернень.
- **За результатами опитування 85 органів** виконавчої влади (17 міністерств, 41 центральних та 25 місцевих органів виконавчої влади) **з 1 січня по 31 серпня 2015 р.** ними отримано **41260** запитів на інформацію. З них: **19291** запит надійшов до міністерств, **11099** запитів – до центральних та **10870** – до місцевих органів виконавчої влади.
- Для порівняння: **з 1 січня по 31 серпня 2014 р.** органи виконавчої влади отримали **28071** запит на інформацію, з них: **14027** запитів надійшло до міністерств, **8971** – до центральних та **5073** – до місцевих органів виконавчої влади.
- Найбільше запитів надійшло до Міністерства внутрішніх справ (**6643**), Міністерства юстиції (**3472**), Харківської облдержадміністрації (**3092**), Адміністрації Державної прикордонної служби (**2901**), Київської міськдержадміністрації (**2598**), Міністерства охорони здоров'я (**1598**), Державної служби статистики (**1556**), Міністерства соціальної політики (**1426**), Державної фіскальної служби (**1237**), Міністерства оборони (**947**), Міністерства освіти і науки (**855**), Пенсійного фонду (**654**), Державної виконавчої служби (**663**).
- Переважну більшість запитувачів у 2015 р. цікавила інформація довідково-енциклопедичного характеру (**9238**), інформація про фізичних осіб (**5385**), правова інформація (**5228**), статистична (**4080**) та інформація про товари, роботу, послуги (**2557**).
- У 2014 році тематичний розподіл запитів був дещо іншим: переважну більшість запитувачів цікавила правова інформація **15,1%** (від загальної кількості запитів), інформація про фізичних осіб (**11,8%**), статистична інформація (**10,9%**) та інформація довідково-енциклопедичного характеру (**9,6%**).
- **9 місяців 2015 р.** - фахівцями Офісу Омбудсмена було складено **145** протоколів по фактам порушень і лише **10** з них судами були залишені без реагування
- Суди України (**січень-листопад 2015 р.**) - прийняли **340** рішень (на 63% більше, ніж за аналогічний період **2014 р.**) щодо порушення права на інформацію; **60** (на 53% більше, ніж за аналогічний період **2014 р.**) рішень щодо порушення порядку обліку, зберігання і використання документів та інших носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави; **9** рішень (втричі більше, ніж за аналогічний період **2014 р.**) щодо порушення законодавства у сфері захисту персональних даних та **10** рішень (на 30% менше, ніж за аналогічний період **2014 р.**) щодо незаконного використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень.

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗРІЗ:

- **2014 р.** - найбільше рішень було прийнято судовими інстанціями м. Київ (**77**), Київської (**75**) та Дніпропетровської областей (**53**). Найменша кількість рішень була прийнята Рівненській області (**16**).
- **2015 р.** - у столиці України прийнято **153** рішення, у Харківській області – **150**, у Львівській області – **90**.

«Найгіршими» регіонами виявилися **Черкаська й Полтавська області** – жодного прийнятого рішення.

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ¹

Дії влади в сфері кримінальної юстиції в 2015 році оцінюються як непослідовні - одночасно з підготовкою Національної стратегії у сфері прав людини відбувалися показові затримання високопосадовців з порушенням конституційних гарантій захисту прав людини та відповідних положень КПК, внесення законодавчих ініціатив та ухвалення нормативних актів, які звужили або призвели б до звуження існуючого обсягу прав і свобод людини.

Нові закони, що регламентують діяльність Національного антикорупційного бюро та Національної поліції, були ухвалені без урахування думки громадських експертів, в результаті чого застосування їх на практиці порушує конституційні гарантії права власності, права на свободу та особисту недоторканність.

Значна частина затримань, які відбуваються без ухвали слідчого судді або суду, проводяться незаконно, після сплину тривалого часу з моменту вчинення злочинів та за відсутності підстав, передбачених статтею 208 КПК.

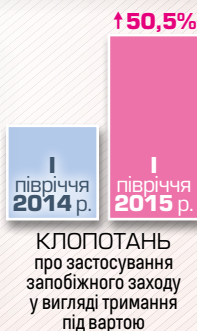
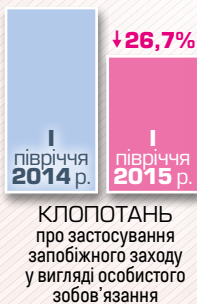
Статистика свідчить про негативну тенденцію до зменшення застосування запобіжних заходів, альтернативних триманням під вартою, що свідчить про нерозуміння сутності тримання під вартою як виняткового запобіжного заходу, який застосовується виключно в разі неможливості застосування до особи більш м'якого заходу.

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Число клопотань, скарг, які розглядаються слідчим суддею під час досудового розслідування, в I півріччі 2015 р. в порівнянні з I півріччям 2014 р.

СЛІДЧИМИ СУДДЯМИ МІСЦЕВИХ СУДІВ РОЗГЛЯНУТО:

1 Розділ підготовлено Олександром Банчуком та Ілоною Дмитрієвою, Центр політико-правових реформ

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ІНШІ АСПЕКТИ¹

У 2015 році політична влада, на жаль, не змогла зробити помітний прорив у забезпеченні права на справедливий суд. Судова система в очах суспільства залишається корумпованою, залежною від політичних органів та олігархів.

Прийнятий ЗУ «Про забезпечення права на справедливий суд», який став першим, але незначним кроком на шляху судової реформи, не врахував ключові рекомендації Венеційської комісії щодо обмеження політичного впливу Президента та Парламенту на судову систему.

Незважаючи на ухвалення законодавства, покликаного очистити суддівський корпус, реальний прогрес в люстрації суддів майже відсутній. Значну протидію цьому чинять самі судді, які не скористалися навіть «м'якими» формами самоочищення, що були створені законодавцем. За даними загальнонаціонального опитування 67% суддів не підтримують люстрацію в будь-якому вигляді. При цьому заснування нової судової системи змінами до Конституції і новий добір на всі посади суддів підтримало лише 2,3% опитаних суддів. Усе це негативно позначилося на довірі до судової системи – лише 5% громадян довіряють судам, що є одним з найнижчих показників у світі.

Для успішного проведення судової реформи в Україні, яка б відповідала європейським стандартам, необхідно ухвалити зміни до Конституції України, які повинні вирішити три основні завдання: усунути політичні впливи, спростити судову систему, створити умови для якісного оновлення суддівського корпусу.

НЕГАТИВНІ МОМЕНТИ:

опитаних суддів – не підтримують люстрацію в будь-якому вигляді

опитаних суддів – підтримують заснування нової судової системи і новий добір на всі посади суддів

громадян довіряють судам, що є одним з найнижчих показників у світі

ПОЗИТИВНІ МОМЕНТИ:

ЗУ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД» (2015):

- ▶ враховано 27 рекомендацій органів Ради Європи;
- ▶ формування складу Вищої ради юстиції на більш конкурентних засадах;
- ▶ запроваджено конкурсний порядок добору на всі суддівські посади;
- ▶ передбачено систему регулярної оцінки суддів різними суб'єктами, у тому числі підготовленими представниками громадських об'єднань;
- ▶ дозволено вільно здійснювати відеозапис судового засідання;
- ▶ забезпечено пряме оскарження рішень вищих судів до Верховного Суду.

1 Розділ підготовлений Романом Куйбідою та Тетяною Рудою, Центр політико-правових реформ

СВОБОДА ЗІБРАНЬ¹

В законодавчому процесі відчувається значне поштовхування, при цьому законотворчість в даній сфері еkleктична та часто має ухил в посилення відповідальності та звуження гарантій. Спроби ухвалити спеціальний закон, які тривають вже більше 15 років, у 2015 р. були найбільш слабкі та майже не привертали уваги депутатського корпусу та громадськості.

Свободі зібрань приділено увагу в Національній стратегії у сфері прав людини, однак більш важливим буде втілення визначених задач в подальшому.

Позитивною є тенденція на зниження застосування неконституційних нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування та архаїчного і неконституційного Указу Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року № 9306-XI «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР». Проте останній продовжує використовуватися у практиці Вищого адміністративного суду України.

Все більш нагальною стає проблема насильства на зібраннях, особливо у світі існування великої кількості парамілітарних груп та значної кількості нелегальної зброї та вибухівки.

Відсутнє нормативно-правове регулювання діяльності поліції у сфері гарантування права на свободу зібрань, що становить потенційну загрозу з огляду на те, що ні рядові поліцейські, ні їх керівники не знайомі з практикою ЄСПЛ з цього питання. Як результат, правоохоронні органи стабільно неспроможні притягнути до відповідальності осіб, які незаконно перешкоджають проведенню мирних зібрань. Кримінальні провадження відкриваються, але відчутного результату не приносять.

Тривожним індикатором є відсутність завершених розслідувань злочинів, вчинених під час подій на Майдані у 2013-2014 рр. та подій в Одесі у травні 2014 р. Таке затягування у притягненні винних до відповідальності знижує довіру суспільства до правоохоронних органів та свідчить про системність існуючих проблем, які без оперативного вирішення призведуть до консервації існуючого стану речей.

НЕГАТИВНІ МОМЕНТИ:

- Відсутній спеціальний Закон, що регулює мирні зібрання.
- Немає жодного наказу МВС України або Національної поліції, який регламентує дії поліції під час організації та проведення зібрань.
- Вищий адміністративний суд України у своїй практиці керується архаїчним і неконституційним Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року № 9306-XI «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР».

1 Розділ підготовлений Михайло Каменевим, експертом

ПОРІВНЯЛЬНА СТАТИСТИКА

2013 р

zareestrovano **9 повідомлень** про кримінальне правопорушення за статтею 340 Кримінального кодексу України (*Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, якщо це діяння було вчинене службовою особою або із застосуванням фізичного насильства*), **8 з яких було закрито**. Відтак, обліковано **одне** кримінальне правопорушення за цією статтею, за наслідками якого **не було ні вручення повідомлення** про підозру, **ні направлення** провадження до суду.

2014 р

zareestrovano **47 повідомлень** про кримінальне правопорушення за цією статтею, **з яких 8 закрито**. Відтак, за 2014 рік обліковано **39 кримінальних правопорушень** за цією статтею, за наслідками яких по 17 правопорушенням особам вручено повідомлення про підозру. **За 13 правопорушеннями** провадження направлені до суду.

2015 р

zareestrovano **26 повідомлень** про кримінальне правопорушення за цією статтею, **з яких 5 закрито**. Відтак, обліковано **21 кримінальне правопорушення** за цієї статтею, **у 13 випадках** особам вручено повідомлення про підозру, **6 кримінальних проваджень** направлено до суду з обвинувальним актом.

СВОБОДА ОБ'ЄДНАНЬ (АСОЦІАЦІЙ)¹

В Україні в цілому зберігається сприятливе середовище для створення та діяльності об'єднань. Так, не існує суттєвих фінансових обмежень щодо отримання чи витрачання коштів. Позитивним у 2015 р. стало прийняття ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», який спростив процедуру, скоротив витрати часу та зробив реєстрацію громадських та благодійних організацій безкоштовною. Станом на 01 листопада 2015 р. було зареєстровано 69 175 громадських організацій, 720 їхніх спілок, 26 255 профспілок та їхніх об'єднань, 14495 політичних партій та їхніх осередків (у 2014 р. - 75 057 зареєстрованих громадських організацій).

Негативні тенденції пов'язані із прийняттям ЗУ «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», яким створюються умови для обмеження свободи об'єднань та політичних партій виключно на підставі їх назв або символів, що суперечить практиці міжнародного права.

28 грудня 2014 р. парламент без жодного обговорення з громадськістю, приймаючи державний бюджет, змінив податкове законодавство щодо неприбуткових організацій. В результаті з'явилися такі нові бар'єри, як:

- скорочено перелік організацій, надходження яких звільнені від податку на прибуток;
- з'явилися додаткові податки для організацій громадянського суспільства;
- введені дискримінаційні податкові умови для господарської діяльності неприбуткових організацій;

У законодавчому полі України зберігається адміністративна відповідальність за участь в незареєстрованій громадській організації, що є порушенням Європейської Конвенції про захист прав людини.

Означені тенденції посилюються бюрократичними проблемами реєстраційної служби, персонал якої досить повільно приводить робочі процедури у відповідність до оновленого законодавства.

1 Підготовлено Володимиром Яворським, членом Правління УГСПЛ.

ПОЗИТИВНІ МОМЕНТИ:

Станом на 01 листопада 2015 р. було зареєстровано **69 175** громадських організацій, **720** їхніх спілок, 26 255 профспілок та їхніх об'єднань, **14495** політичних партій та їхніх осередків (у 2014 р. - **75 057** зареєстрованих громадських організацій).

В Україні в цілому зберігається сприятливе середовище для створення та діяльності об'єднань. Так, не існує суттєвих фінансових обмежень щодо отримання чи витрачання коштів.

Прийняття ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», до найбільш позитивних новел якого слід віднести наступні:

- 1) Гроші більше не потрібні. Реєстрація громадських та благодійних організацій, а також внесення змін до статутних документів таких організацій стала безкоштовною.
- 2) Витрат часу стане менше. Час реєстрації громадських об'єднань зменшений до 3 робочих днів, а для благодійних - до одного робочого дня.
- 3) Процедура буде простішою. Порядок реєстрації громадських об'єднань, їх відокремлених підрозділів спрощується, як й процедура ліквідації громадської організації.
- 4) Засновники ГО втрачають свій "особливий статус" одразу після реєстрації ГО, що спрощує подальшу роботу організаціям.
- 5) Зменшено вік засновників для молодіжних та дитячих громадських організацій з 15 до 14 років.
- 6) Чітко зазначено про можливість вийти з членства у профспілці чи творчій спілці, а також повністю поширено законодавство про громадські об'єднання на творчі та професійні спілки.
- 7) Суттєво уточнено порядок реєстрації політичних партій.

НЕГАТИВНІ МОМЕНТИ:

Прийняття ЗУ «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», яким створюються умови для обмеження свободи об'єднань та політичних партій виключно на підставі їх назв або символів, що суперечить практиці міжнародного права.

28 грудня 2014 р. парламент без жодного обговорення з громадськістю, приймаючи державний бюджет, змінив податкове законодавство щодо неприбуткових організацій. В результаті з'явилися такі нові бар'єри, як:

- скорочено перелік організацій, надходження яких звільнені від податку на прибуток;
- з'явилися додаткові податки для організацій громадянського суспільства;
- введені дискримінаційні податкові умови для господарської діяльності неприбуткових організацій;

У законодавчому полі України зберігається адміністративна відповідальність за участь в незареєстрованій громадській організації, що є порушенням Європейської Конвенції про захист прав людини.

Означені тенденції посилюються бюрократичними проблемами реєстраційної служби, персонал якої досить повільно приводить робочі процедури у відповідність до оновленого законодавства.

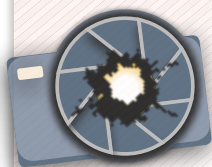
СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ¹

2015 рік можна відзначити великими змінами в законодавчому полі в сфері свободи вираження. Безумовним позитивом стало ухвалення нового закону про суспільне мовлення, змін до законодавства щодо прозорості медіавласності та роздержавлення державних та комунальних ЗМІ. Ліквідовано Національну експертну комісію по захисту суспільної моралі, діяльність якої негативно позначалася на свободі слова. Також позитивними були зміни, що дозволяють проводити фото та відеофіксацію судових засідань без дозволу суду, а також зміни до Кримінального кодексу щодо введення нових складів злочинів з метою захисту журналістів.

Серед негативних моментів слід зазначити незавершеність переходу України на цифрове мовлення всупереч міжнародним зобов'язанням. Відсутні задовільні результати в захисті інформаційного телерадіопростору України від пропаганди Російської Федерації як держави-агресора. Міністерство юстиції суттєво посилює репресивну процедуру реєстрації друкованих ЗМІ, запровадивши більше вимог до назви, мови друкованого видання, переліку необхідних для реєстрації даних. У зв'язку із російською агресією правоохоронні органи діють безкарно та абсолютно не прогнозовано щодо людей, котрі висловлюють сепаратистські чи надто критичні судження щодо дій влади, використовуючи тактику загального залякування.

Створене Міністерство інформаційної політики України не здійснило позитивного впливу на свободу слова та не виправдало витрачені державні кошти будь-якою ефективною діяльністю. Попри очікування, негативним стало прийняття закону про декомунізацію, котрий всупереч європейським стандартам істотно обмежив свободу вираження.

Більшість проблем інформаційного простору залишаються актуальними, серед яких перші місця посідають стара, повністю олігархічна природа медіа власності, а також порушення стандарту балансу та повноти інформації.

Листопад 2015 р. – в суді заходилося щонайменше **11 справ**, пов'язаних із нападами на журналістів (у 2014 р. таких справ було **6**, у 2013 – **5**)

10 місяців 2015 р. – активістами зафіксовано **52** напади на журналістів, **84** перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

2014 р. – загинуло **8** журналістів українських та іноземних. Більшість з них пішли з життя на території проведення АТО

2015 р. – понад **40** працівників ЗМІ побували в полоні.

1 Підготовлено Володимиром Яворським, членом Правління УТСПЛ.

ПОЗИТИВНІ МОМЕНТИ:

- Ухвалення нового закону про суспільне мовлення, змін до законодавства щодо прозорості медіавласності та роздержавлення державних та комунальних ЗМІ;
- Ліквідовано Національну експертну комісію по захисту суспільної моралі;
- Законодавчі зміни, що дозволяють проводити фото та відеофіксацію судових засідань без дозволу суду;
- Зміни до Кримінального кодексу з метою захисту журналістів щодо введення 4 нових складів злочинів.

НЕГАТИВНІ МОМЕНТИ:

- Міністерство юстиції суттєво посилило репресивну процедуру реєстрації друкованих ЗМІ, запровадивши більше вимог до назви, мови друкованого видання, переліку необхідних для реєстрації даних
- Незавершеність переходу України на цифрове мовлення всупереч міжнародним зобов'язанням.
- Відсутні задовільні результати в захисті інформаційного телерадіопростору України від пропаганди Російської Федерації як держави-агресора.
- Створене Міністерство інформаційної політики України не здійснило позитивного впливу на свободу слова та не виправдало витрачені державні кошти будь-якою ефективною діяльністю.
- У зв'язку із російською агресією правоохоронні органи діють безкарно та абсолютно не прогнозовано щодо людей, котрі висловлюють сепаратистські чи надто критичні судження щодо дій влади, використовуючи тактику загального залякування.
- Попри очікування, негативним стало прийняття закону про декомунізацію, котрий всупереч європейським стандартам істотно обмежив свободу вираження.

Більшість проблем інформаційного простору залишаються актуальними, серед яких – стара, повністю олігархічна природа медіа власності, а також порушення стандарту балансу та повноти інформації.

СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЇ ¹

Ситуацію зі свободою думки, совісті та релігії ситуацію в Україні у 2015 році в цілому можна охарактеризувати як позитивну. Достатньо високий загальний рівень релігійної свободи поєднується з наявністю низки довготривалих проблем та деяким поступом у їх законодавчому вирішенні.

Релігійні організації отримали законодавче право засновувати приватні навчальні заклади. Створено законодавчу основу для душпастирської діяльності священнослужителів (капеланів) серед арештованих і засуджених до позбавлення волі осіб, а також надано додатковий правовий захист таємниці сповіді. Затверджено Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України.

Однак досі відсутній законодавчий механізм забезпечення конституційного права віруючих громадян на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації. Складнощі також виникають під час набуття релігійними організаціями статусу юридичної особи у зв'язку з неузгодженістю двох процедур – реєстрації їх статутів та внесення даних про них до Єдиного державного реєстру. Для вирішення частини проблем Уповноважений Верховної Ради з прав людини внесла до Конституційного Суду подання щодо неконституційності положень ч. 5 статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», які дискримінують віруючих та релігійні організації шляхом обмеження їх права на мирні зібрання.

Можна констатувати, що загалом свободу релігії в Україні можуть реалізувати громадяни усіх віросповідань. Україна позиціонує себе як багатоконфесійна держава, в якій всі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом.

Натомість, на тимчасово окупованих російською владою територіях України – на півострові Крим та частині Донецької та Луганської областей – зберігається загрозлива ситуація з фундаментальними правами людини, включно зі свободою совісті та віросповідання, що підтверджується висновками моніторингових досліджень як правозахисних організацій і незалежних журналістів, так і міжнародними спостерігачами та місіями.

ПОЗИТИВНІ МОМЕНТИ:

- зареєстровані релігійні організації отримали законодавче право засновувати приватні дошкільні, загальноосвітні, позашкільні, професійно-технічні та вищі навчальні заклади;
- створено законодавчу основу для душпастирської діяльності священнослужителів (капеланів) серед арештованих і засуджених до позбавлення волі осіб;
- передбачено створення капеланської служби не тільки у Збройних Силах України, у Національній гвардії та Державній прикордонній службі України.

1 Розділ підготовлено Максимом Васиним, виконавчим директором Інституту релігійної свободи (Київ)

Станом на 01.01.2015 року в Україні зареєстровано **87** релігійних центрів та **292** релігійних управління (єпархії, дієцезій тощо), які представляють понад **50** різних конфесійних напрямків. Також функціонує **32792** зареєстровані місцеві релігійні громади, **516** монастирів, **365** релігійних місій, **78** братств, **198** духовних навчальних закладів, **12406** недільних шкіл. Згідно офіційної статистики, на сьогодні релігійними справами опікуються **31781** священнослужитель, з яких іноземцями є **693** особи.

На початок 2015 року зросла на **328** та сягнула **35317** кількість релігійних організацій в Україні, включаючи **989** релігійних громад без статусу юридичної особи.

Серед тих, хто вважає себе православними, **38%** вважають себе прихожанами Української православної церкви Київського Патріархату, і майже вдвічі менше (**20%**) – Української православної церкви (Московського Патріархату). Лише **1%** православних відносять себе до Української автокефальної православної церкви, а решта **39%** – вважають себе просто православними, без конкретної конфесійної належності.

Протягом 2015 року – **70** конфліктних точок у міжправославних відносинах, які найчастіше виникали у випадках переходів релігійної громади з юрисдикції Московського до Київського Патріархату.

ЗАХИСТ ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ¹

2015 рік не відзначився суттєвими змінами в сфері запобігання та протидії дискримінації, спостерігалися звичні скандали навколо цієї теми та бажання влади уникнути рішучих дій. У 2015 році українське суспільство отримало лише одну законодавчу зміну – внесення ознак «сексуальна орієнтація» та «гендерна ідентичність» до переліку ознак в Кодексі законів про працю, що відбулося під тиском чергового звітування в рамках Плану з лібералізації візового режиму.

Внесення змін відбулося до старого Кодексу, в той час як Україна декларує бажання приймати новий Кодекс, що автоматично означає необхідність повторного внесення туди ознак «сексуальна орієнтація» та «гендерна ідентичність». З огляду на суспільно-політичну дискусію 2015 року щодо цієї поправки, яка означилась вже звичною хвилею гомофобії, маніпулювання громадською думкою та втручанням церкви у справи держави, процес внесення ознак в новий кодекс буде надзвичайно складним завданням.

Інші успіхи 2015 року: збільшено фінансування роботи Уповноваженого ВРУ з прав людини, ухвалено Національну стратегію з прав людини та План дій, який детально розписує завдання щодо запобігання та протидії дискримінації, проведено навчання нової поліції щодо дотримання принципу недискримінації. Однак на цьому прогрес зупинився, План дій було підписано вже після прийняття національного бюджету 2016, отже не зрозуміло з яких коштів буде фінансуватися його впровадження.

Оскільки у 2015 році були практично відсутні державні ініціативи, спрямовані на розробку та впровадження позитивних дій на будь-якому рівні, актуальними для суспільства залишаються практично усі рекомендації, викладені в звіті 2014 р. «Права людини в Україні».

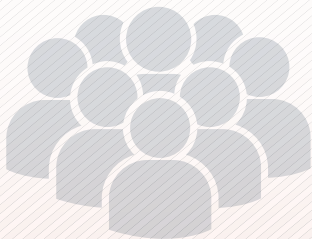
УСПІХИ 2015 РОКУ:

- збільшено фінансування роботи Уповноваженого ВРУ з прав людини
- внесено ознаки «сексуальна орієнтація» та «гендерна ідентичність» до переліку ознак в Кодексі законів про працю
- ухвалено Національну стратегію з прав людини та План дій, який детально розписує завдання щодо запобігання та протидії дискримінації,
- проведено навчання нової поліції щодо дотримання принципу недискримінації.

1 Розділ підготований Іриною Федорович, спів-координаторкою Проекту «Без Кордонів» ГО Центр «Соціальна Дія» та експерткою Коаліції з протидії дискримінації в Україні.

УРЯДУ УКРАЇНИ НЕОБХІДНО:

- вдосконалити Порядок проведення органами виконавчої влади антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів;
- внести зміни до Кримінального кодексу України з метою забезпечення покарання за злочини, скоєні з мотивів гомофобії, а саме – до ст. 67, п. 2 ст. 115, п. 14 ст. 121, п. 2 ст. 122, п. 2 ст. 126, п. 2 ст. 127, п. 2 ст. 129, ст. 293;
- поширити трудові гарантії, що передбачені для жінок, які мають малолітніх дітей або дитину-інваліда, на чоловіків;
- переглянути правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань з метою забезпечення розумного пристосування для представників релігійних спільнот, які такого пристосування потребують;
- переглянути умови зміни/корекції статі відповідно до Порядку обстеження осіб, які потребують зміни (корекції) статевої належності, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України №60.
- прийняти новий закон про національні меншини в Україні та про корінні народи;
- розробити алгоритм збору даних щодо злочинів на ґрунті ненависті, додавши його до інструкції про єдиний облік злочинів;
- розробити положення про співпрацю між Національною поліцією та органами прокуратури в справах про злочини на ґрунті ненависті.

ДОТРИМАННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН¹

Місцеві вибори 2015 року пройшли у складних умовах. Частина території України залишається окупованою, а в деяких районах Луганської та Донецької областей, які знаходяться близько до лінії розмежування, вибори були скасовані у зв'язку із проблемами безпеки. В результаті, близько 525 тис. виборців були позбавлені можливості обирати собі місцеву владу. Ще 1,46 млн. внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій також не змогли взяти участь у голосуванні в громадах, в яких вони мешкали, бо підтвердженню право голосу залишається реєстрація місця проживання та адреса житла виборця. З проблемами в участі у голосуванні в місцях свого фактичного проживання зіткнулися й приблизно 13 млн громадян, які не мешкають за місцем постійної реєстрації.

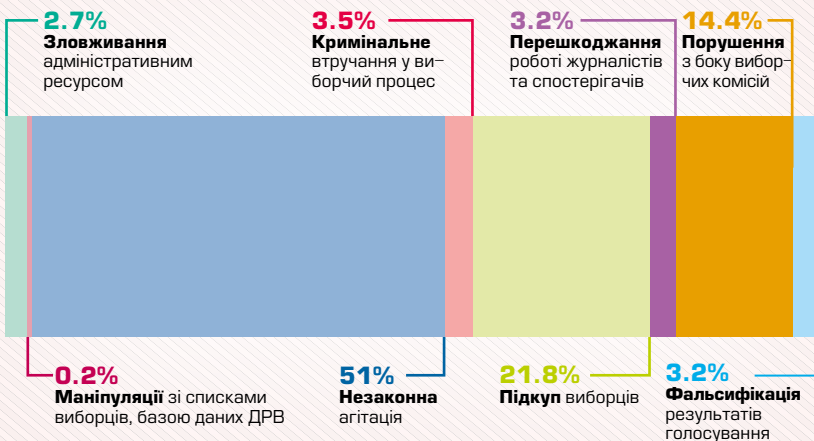
Серед позитивних моментів слід вказати на відсутність системного втручання адміністративного ресурсу, фіксацію мінімального рівня порушення виборчих прав. Спостерігачі відзначають належний рівень реагування правоохоронних органів на повідомлення про виборчі порушення.

В якості негативних тенденцій залишаються значний рівень тіншового фінансування виборчих кампаній та масштаби непрямого підкупу виборців.

Частину порушень можна пояснити низьким рівнем політичної культури, незадовільним рівнем матеріально-технічного забезпечення та невідповідністю членів виборчих комісій.

Більшість минулорічних рекомендацій правозахисників не були виконані. Зокрема, народні депутати фактично гальмують проведення виборчої реформи. Постійна зміна виборчого законодавства негативно впливає на якість виборів. Повністю ігноруються права громадян на референдум: у 2015 році знову не був прийнятий закон про місцевий референдум.

ГОЛОВНІ ПОРУШЕННЯ, ЩО ЗАФІКСОВАНІ ГРОМАДСЬКИМИ СПОСТЕРІГАЧАМИ²

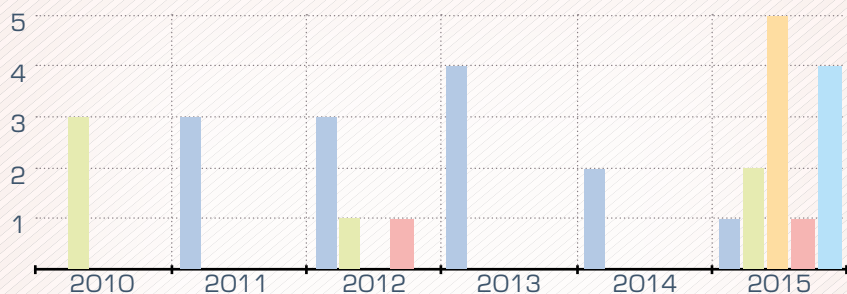

1 Огляд підготовлено Дементієм Белим

2 Джерело власний підрахунок на підставі відомостей з 2 вересня по 17 листопада 2015 р. інтернет-ресурсу ГМ "Опора" "Мапа спостереження" - адреса ресурсу <http://map.oporaua.org>

ВИРОКИ ПО КРИМІНАЛЬНИМ СПРАВАМ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧИХ СПРАВ У 2015 У ПОРІВНЯННІ З ІНШИМИ РОКАМИ³

Вироки

	2015 ⁴	2014	2013	2012	2011	2010	Разом
Стаття 157. Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача.	1	2	4	3	3	0	13
Стаття 158. Фальсифікація виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікація підсумків голосування, надання неправдивих відомостей до органів Державного реєстру виборців чи фальсифікація відомостей Державного реєстру виборців.	2	1	0	1	0	3	7
Стаття 158-1. Голосування виборцем на виборчій дільниці більше ніж один раз.	5	0	0	0	0	0	5
Стаття 158-2. Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму.	1	0	0	1	0	0	2
Стаття 159. Порухнення таємниці голосування.	0	0	0	0	0	0	0
Стаття 159-1. Порухнення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку).	0	0	0	0	0	0	0
Стаття 160. Підкуп виборця, учасника референдуму	4	0	0	0	0	0	4
Разом:	13⁵	3	4	5	3	3	31

3 Джерело власний підрахунок на підставі відомостей Реєстру судових рішень станом на 25 листопада 2015 р.

4 Відомості станом на 25 листопада

5 Частина справ стосується виборів 2014 рік

ПРАВО ВЛАСНОСТІ¹

Власність посідає особливе місце в суспільному та приватному житті громадян. Практично кожна людина протягом свого життя стикається з тими чи іншими проблемами, пов'язаними з її власністю. Крім того, власність – це той базис, який гарантує життєздатність економіки держави, забезпечує існування і розвиток суспільства загалом.

Право приватної власності, його дієві гарантії, надійний і ефективний судовий захист стоять у ряду найважливіших атрибутів правової демократичної держави однак наразі ще не можна з упевненістю говорити про те, що українське законодавство досягло досконалості в питаннях регулювання права власності та забезпечення реальних гарантій прав власників.

Особливо це стосується судового захисту прав власників та виконання судових рішень, які захищають власність. А це одна із основних гарантій права на мирне володіння своїм майном, яка в Україні, на жаль, часто дає збій.

Так, в Україні часто можна спостерігати відсутність єдності судової практики у справах щодо власності та порушення «розумних» строків розгляду справ, що особливо важливо для цієї категорії судових справ. Крім того, вже багато років існує і не вирішується системна проблема невиконання судових рішень. Поруч із іншими недоліками, які характерні для судової системи в цілому, а також не довіри населення до цієї інституції та невисокого авторитету судів в Україні це веде до суттєвого послаблення гарантій прав власників.

Водночас є певні позитивні зміни щодо державної реєстрації прав власності на нерухоме майно, яка також є важливою в контексті забезпечення гарантій права на мирне володіння своїм майном. Досить багато було зроблено щодо створення єдиного реєстру речових прав, а також прозорості його функціонування і доступності інформації у ньому. Крім того, дещо було спрощено процедури здійснення реєстрації прав власності та зменшення часу необхідного для такої реєстрації. Це відбулося у тому числі за рахунок залучення більшої кількості інституцій, які мають право щодо реєстрації прав власності на нерухоме майно.

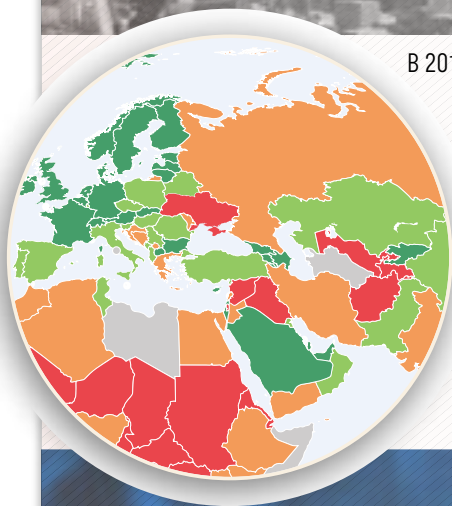
Зрозуміло, що проблемні моменти щодо системи державної реєстрації прав на нерухомість залишаються, зокрема реєстрація речових прав на нерухоме майно, розташоване на території тимчасово окупованої АР Крим та в районах проведення АТО. Також залишаються проблеми, які мають своє коріння у недосконалості українського законодавства в цілому та непослідовності при реформуванні земельних відносин на більш ранніх етапах.

У 2015 році держава знову не зробила достатньо для того, щоб ввести вільний ринок землі і зняти обмеження, яке фактично позбавляє можливості для людей використовувати свою власність. Попри неодноразові висловлювання вищих посадових осіб держави щодо необхідності зняття мораторію на продаж сільськогосподарської землі цей мораторій існував протягом цього року і був продовжений на наступний рік.

Небезпечними були спроби внесення змін у законодавство щодо вилучення майна з мотивів суспільної необхідності, яке не тільки не виправляло існуючі у цьому законодавстві проблеми, але створювало б десяток інших не менш складних проблем у цій сфері. Також далеко не досконалим було прийнято законодавство, яке регулює відносини власності у сфері об'єднань співвласників багатоквартирних будинків.

1 Розділ підготовлений М.Щербатюком, УГСПЛ

РЕЙТИНГ СВІТОВОГО БАНКУ ЛЕГКОСТІ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ (DOING BUSINESS)

В 2015 році Україна вже вдруге поспіль піднялася в рейтингу **Світового банку легкості ведення бізнесу** (Doing Business). Україна посіла **83 місце**, поліпшивши свої позиції на 16 пунктів. Дослідження показало, що ключовою реформою, яка сприяла підвищенню рейтингу 2015 року, стало спрощення реєстраційних процедур і, зокрема, вдосконалення системи реєстрації прав на нерухомість: кількість реєстраційних процедур зменшилася з 8 до 7, їхня середня тривалість – з 45 до 23 днів.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА¹

В умовах складної соціально-політичної та економічної ситуації влада спрямовувала усю увагу на реформування сектору економіки, соціальної політики, транспорту. Незважаючи на це, більшість громадян позитивних результатів від реформ не відчують, більше того, сумніваються у самому факті їх проведення.

Це багато в чому зумовлено суттєвим зменшенням реальних доходів людей, зростанням кількості тих людей, які знаходяться за межею бідності, а також зростанням цін на всі групи товарів та послуг. Відповідно проблеми, з якими Україна стикнулася у соціальній сфері у 2015 році, стали значно гострішими.

Держава намагалася реагувати на ці виклики шляхом вдосконалення системи субсидій, яка б частково компенсувала підвищення цін на комунальні послуги. Також було проведено деяке підвищення основних мінімальних показників соціального забезпечення, зокрема прожиткового мінімуму. Але ці заходи не були достатніми через відірваність від реальності показників прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати та пенсії, застосування для багатьох випадків показника гарантованого рівня прожиткового мінімуму.

Хоча і не було введено накопичувального рівня пенсійної системи, проте певні суттєві зміни у реформуванні цієї сфери були здійснені, зокрема щодо спеціальних пенсій.

Ще однією ключовою проблемою стала відсутність взаємозв'язку між законодавством у сфері соціального забезпечення і реальними можливостями держави його виконувати. До сьогодні немає розділення правових норм на ті, що гарантують соціально-економічні права, та ті, що надають певні привілеї в зв'язку із зайняттям певної посади чи особливими заслугами. Також держава не виділяла в повному обсязі фінансування для закріплених у законодавстві гарантій дотримання соціально-економічних прав. Через це більшість з цих гарантій залишається деклараціями, яких навіть судові рішення не можуть наповнити змістом, оскільки більшість цих рішень також залишаються невиконаними.

Житло для багатьох соціально незахищених категорій залишається недоступним, а фінансування державних програм у 2015 році було зменшено. Певні невеликі кошти виділялися тільки на житло для учасників бойових дій та програму часткової компенсації витрат на житло для переселенців.

ПОРІВНЯЛЬНА СТАТИСТИКА:

- За даними державної служби статистики, реальний наявний дохід у **першому кварталі 2015 р.** склав **76,5%** від показників за відповідний період минулого року. У другому кварталі реальний наявний дохід склав вже **66%** від показників **того ж періоду 2014 року**.
- Станом на **серпень 2015 р.** реальна заробітна плата становить **80,8%** відносно **серпня 2014 р.**¹ У той час, як структура доходів населення майже не змінилась, у порівнянні із першим кварталом **2014 р.** значно зменшилась частка заощаджень – **із 6% до 0,6%**.
- Експерти ООН констатують, що **80% громадян** України знаходяться за межею бідності, підтверджуючи це тим, що встановлений прожитковий мінімум передбачає витрати у розмірі **33 гривень** в день, що дорівнює **1,5 долару США**. Відповідно до стандартів ООН, за межу бідності відносять тих людей, котрі в день витрачають до **5 доларів США**, тобто менше **105 гривень**.² З урахуванням девальвації гривні, мінімальна заробітна плата впала до **55 доларів США** у розрахунку на місяць.

1 Підготовлений М.Щербатюком УГСПЛ

2 СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ (за даними Державної служби статистики України) - <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350795>

3 <http://ubr.ua/ukraine-and-world/society/80-ukraincev-jivot-v-ukraine-za-chertoi-bednosti-on-343952>

ПОРІВНЯЛЬНА СТАТИСТИКА:

- **3 квітня 2015 року** відбулось чергове підвищення тарифів на електроенергію, що майже в половину збільшило витрати громадян за цією статтею видатків.
- За твердженням П.Розенка, міністра соціальної політики: «...На сьогоднішній день вже оформили субсидії **3 мільйони 600 тисяч родин**. Для порівняння: в минулому році в цей період було лише **450 тисяч**...».
- У **вересні 2015 року** урядом було проведено індексацію заробітних плат та пенсій. На **13%** було підвищено мінімальні соціальні стандарти, зокрема прожитковий мінімум. Було визначено прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць у розмірі **1330 грн.**, для працездатних осіб – **1378 грн.**, для осіб, які втратили працездатність – **1074 грн.**
- «Україна комунальна», здійснивши опитування щодо задоволеності українців якістю водопровідної води в останній роки, виявила, що більшість опитаних (**74%**) якістю водопровідної води не задоволені. А саме, **48%** заявляють, що вода з-під крану стала гіршою за останні кілька років, а **26%** не помітили особливих змін у якості водопровідної води. Ще **23%** опитаних читачів взагалі не п'ють водопровідну воду. А покращення помітили лише **3%** респондентів⁴.
- На фінансування державних програм із забезпечення громадян доступним житлом у держбюджеті на **2015 рік** передбачено тільки **187,36 млн грн.**
- Найбільша сума передбачена на програму здешевлення вартості іпотечних кредитів (13/3) – **93,25 млн грн.** На програму пільгового кредитування молоді в держбюджеті закладено **49,26 млн грн.** На збільшення статутного капіталу Держфонду сприяння молодіжному житловому будівництву, згідно із законом про держбюджет, буде направлено **38 млн грн.**, ще **6,85 млн грн** буде виділено на фінансову підтримку даної установи. При цьому кошти на програму будівництва доступного житла (70/30) у держбюджеті не передбачені.⁵
- Кількість переселенців, які потребують забезпечення елементарних житлових умов, складає вже більше **1,4 млн. осіб**, до яких слід додати **124 тис. учасників бойових дій**. На забезпечення житлом сімей загиблих учасників АТО у **2015 р.** виділено **300 мільйонів гривень**, до кінця року планувалося забезпечити житлом **633 сім'ї**.
- В Україні нараховується близько **13 млн. пенсіонерів**, на одного пенсіонера в Україні припадає приблизно 1,2 працюючого. Середня пенсія становить **1670 грн.**, мінімальна заробітна плата визначається законом на рівні **1218 грн**
- Брак результатів після підписання Мінських домовленостей унеможливило транс соціальних виплат. Станом на **1 травня 2015 року 1 млн. 109 тис пенсіонерів** з Донецької і Луганської областей отримують пенсії в повному обсязі⁶. Водночас **333,9 тис пенсіонерів** проживають на неконтрольованій Україною території і відповідно не отримують жодних коштів.

4 <http://vodokanal-zt.org.ua/pages/p487#top-menu>

5 На доступне житло в держбюджеті-2015 передбачено всього 187,4 млн гривень <http://economics.unian.ua/realstate/1030832-na-dostupne-jitlo-v-derjbyudjeti-2015-peredbacheno-vsogo-1874-mln-griven.html>

6 <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/21/7068558/>

ПРАВО НА ПРАЦЮ¹

Право на працю не є примарним, недосяжним чи неокресленим. Воно гарантується низкою міжнародно-правових актів, які є частиною національного законодавства України. Воно є вихідним для права на гідне існування, дозволяє особі своїми зусиллями підтримувати власний добробут та добробут своєї сім'ї, проте в Україні це право порушується чи не найчастіше.

Конституція України гарантує кожній людині право на працю, що передбачає вільний доступ до ринку праці, право обирати рід занять без втручання влади. Держава також гарантує рівні можливості у виборі професій, тим самим забороняючи дискримінацію за ознаками раси, кольору шкіри, статі, віросповідання, національності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації або профспілкового членства.

Проте в 2015 році дедалі частіше можна було спостерігати різке погіршення рівня життя, зменшення зарплати та пенсії, швидке зростання заборгованості із виплати заробітної плати. Скрутною продовжує бути ситуація на ринку праці, що поповнюється як випускниками вузів, так і вимушеними переселенцями з окупованих територій та демобілізованими військовими із зони проведення антитерористичної операції.

Багато питань виникає щодо проекту Трудового кодексу, який містить норми, які можуть мати негативний вплив на дотримання трудових прав і надзвичайно важливим є щоб недоліки цього документу були виправлені до можливо-го прийняття цього кодексу.

Залишаються проблеми у сфері охорони праці, які пов'язані як із загальною не адаптованістю трудового законодавства у цій сфері швидкому розвитку суспільних відносин, так і наявністю інших більш локальних проблем, зокрема із наявністю мораторію на проведення перевірок Держгірпромнаглядом, приховуванням роботодавцями фактів нещасних випадків на виробництві від розслідування та обліку та іншими.

Також частими є порушення прав професійних спілок, зокрема суттєвою проблемою, з якою стикаються сьогодні профспілки, є дискримінація та тиск на профспілкових активістів. Щорічно реєструються порушення прав профспілок та їх об'єднань щодо забезпеченості зайнятості населення, а також проблеми, пов'язані з веденням діалогу та соціальним протестом, в тому числі права на страйк.

ПОРІВНЯЛЬНА СТАТИСТИКА:

1 Підготовлений М.Щербатюком, УГСПЛ

2 Економічна активність населення, статистичні та графічні матеріали (14–26) – Державна служба зайнятості, оновлено 9.07.2015 р.
<http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350799>

- 1 вересня 2015 року - кількість зареєстрованих безробітних становила **414,7 тис. осіб**.
- Серед причин безробіття переважає вивільнення з економічних причин – понад **40%**
- **2013 р.** – частка бідних українців серед працюючих осіб становила **20%**;
- **2014 р.** – рівень бідності в Україні збільшився в 1,5 рази та сягнув позначки у **30%**;
- **2015 р.** – зростання масштабів і глибини бідності щонайменше вдвічі
- затверджена Державним бюджетом України на 2015 рік мінімальна зарплата у серпні склала лише **38,9%** мінімально допустимих потреб працівника
- **51%** працюючих українців отримують зарплату нижче прожиткового мінімуму, який становить **1330 грн**.
- Нелегально працює кожен третій українець. Як наслідок - **200 млрд гривень** зарплати щорічно виплачується не через касу. З них **30 млрд** неотримуює бюджет України, **70 млрд** – Пенсійний фонд.
- Сьогодні **300 тисяч** українців мають справу із заборгованістю по виплаті їм заробітної плати.

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА¹

Станом на кінець 2015 р. можна стверджувати, що стратегічні цілі Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 р. поки що залишаються порожньою декларацією.

Уряд вочевидь не керується екологічними пріоритетами та не має стратегічного бачення реформування усіх сфер життєдіяльності у відповідності до принципів сталого розвитку. Безкарне пограбування природних ресурсів набуло загрозливих форм. В ситуації злочинної бездіяльності влади або при безпосередній участі її корумпованого прошарку розгортається масштабне порушення права власності народу України на природні ресурси.

З 2012 р. Мінприроди, всупереч вимогам Організації Конвенції та законів України, не інформує належним чином про стан довкілля, в тому числі – про розміри екологічної катастрофи в зоні АТО. Зостається вкрай проблемною оперативна взаємодія державних органів влади під час ліквідації надзвичайних ситуацій природного та техногенного походження: пожежа на нафтобазі у Васильківському районі, лісові пожежі у Поліському регіоні, стан аномального маловоддя на більшості річок України та ін. Влада й надалі демонструє небажання зупинити розкрадання багатьох природних ресурсів.

Зруйнована система державної екологічної політики неспроможна протистояти існуючим загрозам природного та техногенного характеру, що обертається численними порушеннями конституційного права громадян на екологічну безпеку.

Протягом 2015 р. Верховною Радою було прийнято кілька прогресивних законодавчих актів, але прогрес цей надто повільний. Уряду та Парламенту необхідно продовжити активну законотворчу діяльність для інтеграції екологічної складової в усі сфери державної політики та виконання вимог імплементації Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом.

ПОРІВНЯЛЬНА СТАТИСТИКА:

- За Індексом екологічної ефективності, оприлюдненим у **2015 р.**, Україна посіла **95-у** позицію серед **178** країн світу, поруч із такими країнами, як Зімбабве, Антігуа і Барбуда, Гондурас².
- **26-30 квітня** у Чорнобильській пущі відбулася найбільша з 1992 року пожежа, яка охопила до **10 800 га**.
- Серпень **2015 р.** - в лісах Рівненської і Житомирської областей спалахнуло **472 лісові пожежі** – рекордна за останні роки кількість.
- Волинська, Житомирська, Рівненська області - щорічно офіційно видобувається близько **4 тон бурштину**, що становить лише **5%** від реального видобутку. Інші **95%** бурштину видобуваються незаконно.
- З **2012 р.** Мінприроди, всупереч вимогам Організації Конвенції та законів України, не інформує населення про стан навколишнього природного середовища.

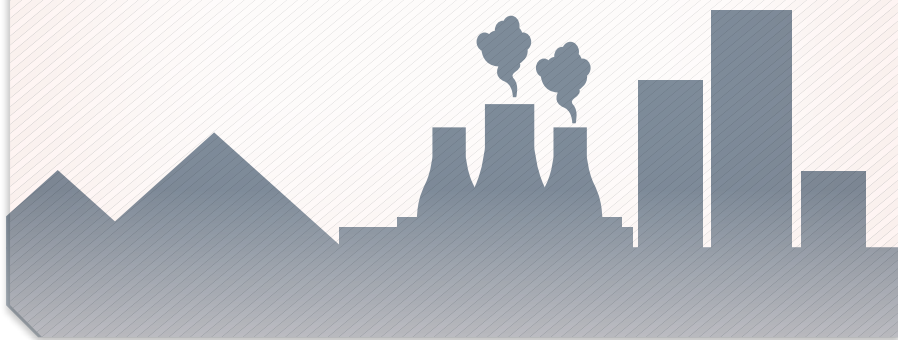
1 Розділ підготовлений Олександром Степаненко, виконавчим директором ЕГО «Зелений світ», головою ГО «Гельсінська ініціатива – XXI».

2 EPI (Environmental Performance Index) обчислюється «Центром екологічної політики та права» при Єльському університеті спільно з Колумбійським університетом та Світовим економічним форумом: <http://epi.yale.edu/epi/country-profile/ukraine>; <http://epi.yale.edu/epi/country-rankings>

ЕКОЛОГІЧНА КАТАСТРОФА В ЗОНІ АТО:

- на непідконтрольних Україні територіях продовжують господарську діяльність підприємства, що входять до «Переліку 100 об'єктів, які є найбільшими забруднювачами довкілля в Україні»;
- безконтрольні викиди забруднюючих речовин у повітря та скид неочищених зворотних вод у водні об'єкти³;
- знищення лісів, захисних лісосмуг, рослинності - загибель лісових культур у 2014 р. внаслідок бойових дій лише на території Луганської області становила понад 700 га;
- пошкоджено значні площі земельних ресурсів, родючого шару ґрунту, рослинного покриву, природно-заповідних територій;
- виникнення пожеж, руйнування екологічно небезпечних виробництв - Авдіївського та Ясинівського коксохімічного заводів, Лисичанського нафтопереробного та Краматорського верстатобудівного заводу, «Точмашу» і «Стиролу»;

3 Відповідь Мінекології № 5/3-17/14210-15 від 18.11.2015 р. на запит про інформацію ЕГО «Зелений Світ» від 15.10.2015 р.

ПРАВА ЛЮДИНИ В СФЕРІ МІГРАЦІЇ ТА МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ («ПРИТУЛКУ»)¹

У 2015 р. проблеми захисту прав людини в сфері міграції та притулку гостро постали на порядку денному законодавчих та виконавчих органів влади в контексті реалізації вимог Плану дій з лібералізації візового режиму ЄС для України. Втім, суттєвих позитивних зрушень у стандартах захисту прав людини в цій сфері протягом року так і не відбулося, а якість нормотворчих ініціатив уряду залишалася низькою. Запроваджені урядом та парламентом нормативні новації стосувалися нормативів харчування утриманців пунктів тимчасового перебування іноземців (ПТПП) та тимчасового розміщення біженців (ПТРБ), документування шукачів притулку в Україні на період до остаточного визначення їх статусу, забезпечення перекладу на стадії розгляду Державною міграційною службою клопотання про надання захисту в Україні.

Важливим надбанням в контексті захисту прав іноземців та осіб без громадянства, в тому числі біженців і шукачів притулку, стало ухвалення Національної стратегії в сфері прав людини до 2025 р., що містить спеціальний розділ, присвячений цій проблематиці, та ряд дотичних положень. Окрім цього Урядом та ДМСУ протягом року був розроблений, в тому числі за участі громадянського суспільства та міжнародних експертів, цілий комплекс нормотворчих ініціатив, що зараз очікують свого схвалення компетентними органами державної влади. Однак, ці ініціативи, на жаль, є значною мірою неузгодженими між собою та омивають увагою ряд найважливіших проблем, що мають значення для ефективного захисту прав людини в сфері міграції та притулку.

1 Розділ підготовлено експертами ВБФ «Право на захист» в партнерстві з HIAS

- 1) Права негромадян стали актуальними для влади завдяки вимогам Плану дій з лібералізації візового режиму ЄС для України та загальносвітової кризи вимушеного переміщення
- 2) Урядом запропоновано низку законодавчих ініціатив, нібито спрямованих на покращення стандарту захисту прав людини в цій сфері, які втім не принесли реальних позитивних змін через низьку якість та ігнорування найважливіших проблем
- 3) Порівняно з 2014 р. знизився відсоток осіб, звернення яких про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, були задоволені владою.
- 4) Національна «система притулку» в цілому не відповідає базовим стандартам в сфері прав людини: держава не лише не вживала заходів для забезпечення адекватних матеріальних умов приймання, а й перешкоджала можливості цих осіб забезпечити базові життєві потреби власною працею; шукачам захисту не забезпечувався переклад; не враховувалася інформація про ситуацію з правами людини в країнах походження біженців, опублікована в авторитетних джерелах; органи ДМС ставилися до заявників упереджено і були налаштовані на відмову.
- 5) Численні випадки відмов в наданні захисту громадянам Сирії, задокументовані протягом 2015 р., яскраво свідчать про невідповідність національної «системи притулку» міжнародним стандартам (рішення ЄСПЛ у справі L.M. and others v. Russia [Л.М. та інші проти Росії] №№40081/14, 40088/14, 40127/14 від 15.10.15 р. – оцінка ситуації в Сирії як такої, що вказує на обов'язок країн-учасниць Європейської конвенції з прав людини, надавати захист на своїй території вихідцям з цієї країни).
- 6) Під час реалізації операції «Кордон-2015» правозахисні організації отримували заслугуючи на довіру повідомлення про застосування правоохоронцями «етнічного профілювання», вірогідні випадки незаконного позбавлення волі та інших порушень прав людини. Потерпілі побоювалися, що звернення із скаргами на подібні порушення призведе до позбавлення їх документів на право перебування в Україні та не мали ефективних механізмів захисту від таких наслідків.
- 7) Ключові положення Конвенцій ООН з питань без громадянства ратифіковані Україною ще на початку 2013р. залишалися не імплементованими в національне законодавство.

ПРАВА ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ¹

Частка осіб з інвалідністю становить приблизно 6% від населення України. Водночас, наявність ментальних та середовищних перешкод суттєво ускладнює, а інколи й взагалі унеможливорює реалізацію прав людини особами з інвалідністю.

Із 151 тисячі дітей з інвалідністю більше 20% перебувають в інтернатних закладах. Випадки неналежного поводження, експлуатації дітей в інтернатах стали об'єктом стурбованості Комітету ООН з прав людей з інвалідністю. Разом з тим, для формування та реалізації політики деінституалізації та отримання послуг на рівні громади державі слід: забезпечити функціонування відповідної законодавчої та нормативної бази; залучати інвестиції; здійснювати підготовку персоналу; просуvalu у суспільстві ідеї включення дітей з інвалідністю.

Системними залишаються проблеми із забезпечення контролю щодо архітектурної доступності будівель. Неврегульованість законодавства та мораторій на здійснення перевірок призводить до недотримання будівельних норм та державних стандартів. Недоступною є й система послуг.

Трохи більше двох тисяч дітей навчається в інклюзивних класах, що на фоні 55 тисяч тих, хто навчається за індивідуальною формою та 25% шкіл, у яких навіть перший поверх є недоступним - є яскравим індикатором запровадження інклюзивного навчання. На жаль, проект закону «Про освіту» не дає відповіді на виклики для рівного доступу дітей з інвалідністю до освіти.

2015 рік не може вважатись успішним у створенні умов для зайнятості осіб з інвалідністю на відкритому ринку праці.

1 Розділ підготовлений Б.Мойса, експертом-аналітиком УГСПЛ

За даними Міністерства соціальної політики в Україні станом на 01.01.2015 загальна чисельність людей з інвалідністю (без урахування тимчасово окупованих територій Криму та м. Севастополя) становила **2 568 532 особи** (або **5,98 %** у загальній структурі постійного населення країни (**42,9 млн. осіб**), у тому числі: людей з інвалідністю I групи – **251 833 особи**; людей з інвалідністю II групи – **915 891 особа**; людей з інвалідністю III групи – **1 249 683 особи**; дітей з інвалідністю – **151 125 осіб (44 % дівчата, 56 % хлопчики)**.

За інформацією Мінсоцполітики, працюючими вважаються **730 тисяч осіб** з інвалідністю, що становить **30%** від загальної кількості осіб з інвалідністю. Однак державою фактично не створюються умови для їх зайнятості на відкритому ринку праці.

2015 р. - інвалідність встановлено **16 тисячам дітей. 20% дітей** з інвалідністю перебувають в інтернатних закладах, на утримання яких держава щороку витрачає до 6 млрд. грн. Більша частина коштів йде на утримання будівель закладів, заробітну плату персоналу, а не на потреби дитини.

Незважаючи на формальне запровадження інклюзивного навчання, кількість дітей, що навчаються в інклюзивних умовах, є низькою. Із **151 000 дітей** з інвалідністю, **2700** навчається в інклюзивних класах, **5 200** у спеціальних класах, майже **40 000** в інтернатах, **55 000** перебувають на індивідуальному навчанні.

Із **17 000** загальноосвітніх шкіл лише **91** має доступ до другого поверху для дітей, що рухаються за допомогою інвалідних візків, **25%** шкіл немає доступу навіть до першого поверху.

Непідготовленість персоналу та недостатня кількість відповідних фахівців, вважається одним із найбільших викликів сім'ям, де виховуються діти з інвалідністю. **30%** батьків, що виховують дітей із синдромом Дауна зазначили, що медичний персонал радив відмовитись від дитини. **61%** родичів дітей із розладом спектру аутизму вважають відсутність фахівців із спеціальної педагогіки, дефектологів, логопедів найбільшою проблемою.

ПРАВА ДИТИНИ¹

В 2015 р. ситуація із правами дитини істотно не покращилась: національне законодавство залишається неузгодженим з положеннями Конвенції ООН про права дитини, Рекомендації Комітету ООН з прав дитини (2011р.) виконуються формально.

Державні інституції продовжують дотримуватися об'єктного підходу, коли дитина розглядається як об'єкт впливу та захисту, а не як суб'єкт правових відносин. Глобальним недоліком є розпорошеність функцій між органами державної влади, відсутність алгоритмів їх взаємодії між собою замість комплексного системного підходу. Створювані нормативні акти переважно носять декларативний характер і не мають правових та фінансових механізмів реалізації.

Гальмуються процеси деінституалізації дітей, впровадження ювенальної юстиції, протидія дискримінації через інклюзію, врахування думки та інтересів дитини. Більш того, діти з числа внутрішньо переміщених осіб, не зважаючи на законодавчі спроби забезпечення їх прав, поповнюють нову хвилю жертв інтернатів, правоохоронних органів, проявів дискримінації на рівні освітніх закладів та в місцевих громадах. Введення системи патронатних сімей залишається на рівні законопроектів, хоча саме вона могла б стати на захисті дітей від інституалізації, в першу чергу - дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Нові виклики щодо забезпечення виживання та розвитку дитини, пов'язані із збройним конфліктом на сході країни та анексією Криму, отримали реакцію на законодавчому рівні, проте на практиці не призвели до створення системи вирішення проблеми.

Не зважаючи на демонстрацію державою зацікавленості у дотриманні прав дитини та співпраці із громадськими організаціями, рівень розуміння посадовцями проблематики прав дитини залишається вкрай низьким.

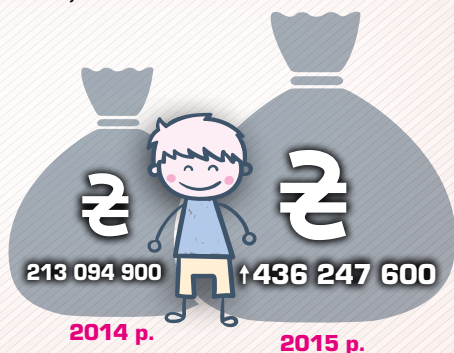
ПОРІВНЯЛЬНА СТАТИСТИКА:

В **2015 р.** ситуація із правами дитини істотно не покращилась:

- національне законодавство залишається неузгодженим з положеннями Конвенції ООН про права дитини, Рекомендації Комітету ООН з прав дитини (2011р.) виконуються формально.

- На боротьбу з насильством щодо дітей протягом **2012-2015 років** не передбачено жодних витрат з державного бюджету.

- Прогнозований обсяг фінансових ресурсів на реалізацію Національного плану дій:

1 Розділ підготовлено Марією Ясеновською від імені Коаліції “Права дитини в Україні”

ПОРІВНЯЛЬНА СТАТИСТИКА:

З **березня 2014 р.** щонайменше **109 дітей поранено і 42 вбито** внаслідок дії вибухових предметів, які залишились після бойових дій у Донецькій та Луганській областях.

За весь час військового конфлікту в Донецькій і Луганській областях було **вбито більше 65 і поранено 127 дітей**.

На **початок 2015 р.** в Україні нараховувалося понад **83 000 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 170 000 дітей з інвалідністю**

ПОЗИТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ 2015 Р.

- посилено контроль за переміщенням за межі України дітей, які потребують додаткового соціального захисту;
- дії органів та служб у справах дітей спрямовано на профілактичний догляд за дітьми у сім'ях, що перебувають у складних життєвих обставинах
- внесені зміни до базових нормативних актів щодо пільг на навчання дітей;
- розпочато внесення змін до нормативної бази щодо посилення контролю за всиновленими дітьми та родинами, що їх всиновили, виїздом їх за межі України;
- передбачена система зберігання та обміну інформацією щодо дітей, які можуть бути всиновлені, у разі зміни місця проживання таких дітей;
- Мінсоцполітики утворило робочу групу з розробки нового проекту Закону України щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини

НЕДОЛІКИ

НЕ ПРИЙНЯТІ:

- законопроект про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації
- законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо кримінальної відповідальності за вербування, залучення та (або) втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях.
- законопроекти щодо внесення змін до порядку реєстрації дітей-внутрішньо переміщених осіб, спрощення процедури реєстрації факту народження дитини.

ПРАВА ЖІНОК І ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ В УКРАЇНІ¹

Україна у 2015 р. за показником рівноправності статей, який складає Всесвітній економічний форум, зайняла 67 місце серед 142 країн, погіршивши власний рейтинг 2014 року на 11 пунктів, коли вона посідала 56 місце. За іншим рейтингом – Індексом гендерної нерівності – Україна посіла 83-тє місце зі 150 країн.

Головними причинами неефективності законодавчих гарантій щодо забезпечення гендерної рівності в Україні є: низька обізнаність жінок зі своїми правами й способами їх захисту; невміння представників юридичної професії, у тому числі суддів, ідентифікувати дискримінацію; сприйняття громадськістю, у тому числі юристами, текстів міжнародних документів як абстрактних конструкцій, які не пропонують конкретних моделей вирішення реальних життєвих ситуацій.

Національне законодавство продовжує використовувати застарілі норми, які призводять до дискримінації жінок у сфері працевлаштування, пенсійного забезпечення, індексації грошових доходів. Недоліки законодавства посилюються недосконалою системою проведення гендерної та антидискримінаційної експертизи проектів нормативних актів.

Окремим напрямком діяльності держави слід вважати захист жінок, які постраждали від наслідків збройного конфлікту.

Знаковою подією 2015 року стали місцеві вибори, вперше проведені в умовах обов'язкового представництва осіб однієї статі у виборчих списках не менше 30% від загальної кількості кандидатів. В результаті рівень представництва жінок в списках до обласних рад по всій Україні дорівнював 29,6%, а до міських – 32,1%. За даними 22 обласних рад, жінки у них склали 15%, а у міських радах – 18,1%. Проте поріг в 30% було подолано тільки в одній міській раді та - в жодній з обласних рад.

ПОРІВНЯЛЬНА СТАТИСТИКА:

Україна у 2015 р. за показником рівноправності статей, який складає Всесвітній економічний форум, зайняла **67 місце зі 142 країн**. Це на 11 пунктів гірше, ніж минулоріч. За іншим рейтингом – Індексом гендерної нерівності 2015 р. – Україна посіла **83-тє місце зі 150 країн**.

1 Розділ підготовлений кандидатом юридичних наук О.Уваровою, викладачем кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НАЙБІЛЬШ ВІДЧУТНІ ПРОБЛЕМИ:

- низький рівень представництва жінок у вищих органах державної влади (в парламенті **11% жінок**, лише один уряд за весь час незалежності України очолювала жінка, жінок немає серед голів вищих судових інстанцій в Україні, в Конституційному Суді України – лише одна жінка)
- керівні органи політичних партій не є ґендерно збалансованими ні на центральному, ні на регіональному рівні – жінки очолюють тільки **12,8%** обласних осередків;
- зберігається розрив у заробітних платах жінок і чоловіків (на сьогодні середня заробітна плата в промисловості – **3164 грн. (125 EUR)** для жінок, **4456 грн. (176 EUR)** для чоловіків),
- в чинному законодавстві України зберігаються норми, що є дискримінаційними за ознакою статі: заборона праці жінок вночі; заборона направлення жінок із дітьми віком до трьох років у відрядження; **більше ніж 500 видів робіт** є забороненими для жінок (Перелік заборонених для жінок важких і небезпечних робіт).

ПОЗИТИВНІ МОМЕНТИ:

У 2015 році вперше місцеві вибори було проведено в умовах обов'язково представництва осіб однієї статі у виборчих списках не менше **30%** загальної кількості кандидатів у виборчому списку. В результаті в середньому, рівень представництва жінок в списках до обласних рад по всій Україні дорівнював **29,6%**, а до міських – **32,1%**. За даними **22** обласних рад жінки у них склали **15%**, а у міських радах – **18,1%**. Недолік: поріг в **30%** було подолано тільки в одній міській раді й в жодній обласній раді.

ПРАВА В'ЯЗНІВ¹

Протягом року мали місце певні покращення у сфері дотримання прав в'язнів. Загалом же ситуація залишалася такою ж проблемною як і раніше, а докорінних змін у пенітенціарній системі не відбулося. Важливі підзаконні акти у пенітенціарній сфері (як-то правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів чи установ виконання покарань), залишались без змін.

У 2015 році кількість в'язнів зменшилася на 9 тис. осіб, хоча залишаються сумніви щодо достовірності підрахування статистики, в тому числі з огляду на окупацію окремих територій.

Позитивно можна оцінювати активну законотворчу діяльність з метою покращення стану з правами людини в установах ДПтСУ, посилену увагою суспільства та запитом на реформи у сфері кримінальної юстиції. Були прийняті довгоочікувані законопроекти щодо закріплення можливості умовного звільнення для довічників, щодо перегляду сумнівних вироків, був прийнятий законопроект Н. Савченко щодо зарахування одного дня тримання в СІЗО за два дні відбування покарання. Низку зауважень викликало прийняте у 2015 році нове Положення про помилування. Напрацювання громадськості з цього приводу здебільшого були проігноровані.

Міністерство юстиції в рамках пенітенціарної реформи створило робочі групи, зфокусовані здебільшого на адміністративних та господарських питаннях, проте робоча група щодо забезпечення прав в'язнів відсутня.

Через підвищення відкритості пенітенціарних установ для громадськості зафіксована загальна тенденція до зниження рівня катувань та неналежного поводження. Разом з тим продовжувалися фіксуватися такі явища, як помста за скарги на пенітенціарну адміністрацію, надмірне застосування сили для вгамовування в'язнів. Нульова толерантність до катувань з боку пенітенціарного персоналу поки що відсутня.

Продовжувалась трудова експлуатація в'язнів з мізерною винагородою за працю, відсутністю укладення трудових договорів та належного обліку праці.

Залишаються у жахливій ситуації в'язні, які утримуються на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей. Уряд України не здійснює належних зусиль задля їх евакуації чи переведення в установи на території України. Це питання не отримало належної уваги під час Мінського процесу і потребує вирішення на найвищому політичному рівні.

ПРАВА В'ЯЗНІВ (СТАТИСТИКА)

- На території АР Крим, на момент окупації російськими військами, у чотирьох установах ДПтСУ утримувалося близько **3900 в'язнів**, яким примусово було нав'язане російське громадянство.
- Тимчасово окуповані території Донецької і Луганської областей - щонайменше **15 тисяч** засуджених знаходяться під неконтрольованими обстрілами та примушуванням до участі у збройному конфлікті на боці сепаратистів.

1 Розділ підготовлено В.Човганом та А.Діденко (ХПГ)

ПРАВА В'ЯЗНІВ (СТАТИСТИКА)

- Чисельність в'язнів на **100 тисяч населення** є щонайменше в два рази вищою від середньостатистичних показників країн ЄС. Так, станом на початок жовтня цей показник складав 195 осіб на 100 тис. населення
- **1 листопада 2015 року** - у сфері управління Державної пенітенціарної служби України (ДПтСУ) перебувало **177 установ** (з них **29 установ** на тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей). В установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, розташованих на території, що контролюється українською владою, трималось **70 873 осіб** (станом на 1 грудня 2014 р. – **79750**), з них **2 447 жінок** та **353 неповнолітніх**.
- З них у **12 слідчих** ізоляторах та **17 установах** виконання покарань з функцією слідчих ізоляторів (СІЗО) трималося **17000 осіб** (з них **9350 осіб** на стадії досудового розслідування чи судового розгляду).
- У **113** кримінально-виконавчих установах утримувалося **53521 засуджений**: у **7 колоніях** максимального рівня безпеки - **2 733 особи**, у **32 колоніях** середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених - **21 663 особи**, у **27 колоніях** середнього рівня безпеки для вперше засуджених - **15 408 осіб**, у **7 колоніях** мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків - **2 047 осіб**, у **4 колоніях** мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків - **647 осіб**, **21** виправному центрі - **2 466 осіб**, у **4** спеціалізованих лікувальних закладах - **1 156 осіб**, в лікувальних закладах при виправних колоніях та СІЗО - **1 716 осіб**.

ПОЗИТИВНІ МОМЕНТИ:

- Початок пенітенціарної реформи Міністерством юстиції
- Позитивні ініціативи парламентського Підкомітету з питань пенітенціарної служби
- Підтримка парламентом позитивних змін у пенітенціарному законодавстві
- Зниження числа в'язнів
- Зниження рівня катувань, масового надмірного застосування сили

НЕГАТИВНІ МОМЕНТИ:

- Трудова експлуатація, неналежні умови праці
- Кримінальні переслідування за скарги на в'язничну адміністрацію
- Кинуті напризволяще в'язні на території окупованого Донбасу
- Неналежне виконання «пенітенціарних» рішень Європейського суду
- Неналежне виконання стандартів Комітету з запобігання катуванням

Наукове видання

За загальною редакцією: **Аркадій Бущенко**
Олег Мартиненко

ПРАВА ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ – 2015

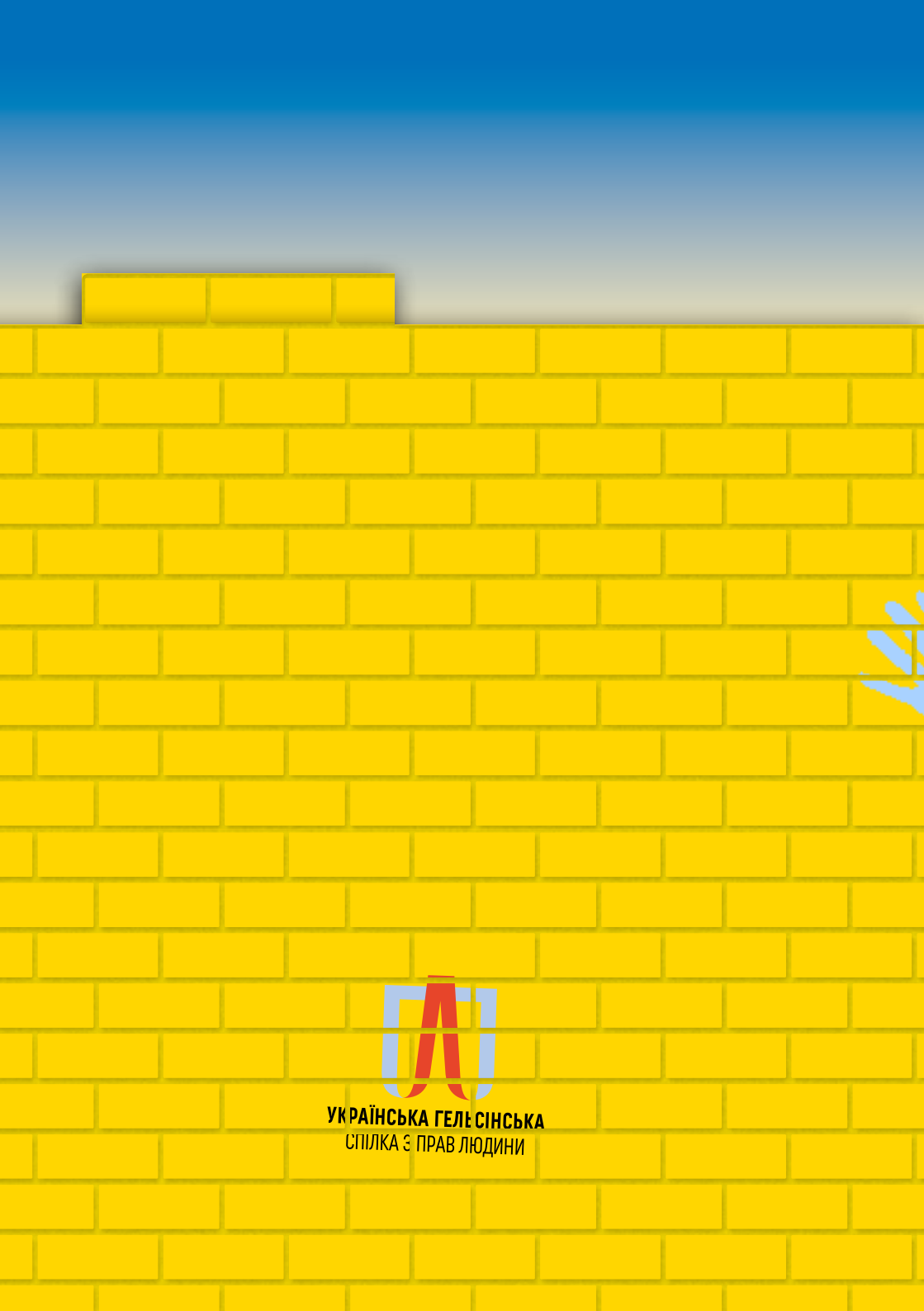
Доповідь правозахисних організацій
Українська Гельсінська спілка з прав людини

Комп'ютерний дизайн і верстка: *Боднар В. А.*
Редагування *В. В. Таранюк*
Коректор *Л. В. Голубовська*

Формат 60х84/8. Ум. друк. арк. 32,5. Тираж 100 прим. Зам. № 416.

Видавнича компанія «КІТ»

вул. Кирилівська(Фрунзе19-21), м. Київ, 04080, тел.: (044) 482-55-16, 482-50-68
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №861 від 20.03.2002 р..

УКРАЇНСЬКА ГЕЛЕСІНСЬКА
СПІЛКА З ПРАВ ЛЮДИНИ